

Rawlsova teorie spravedlnosti

Bakalářská práce

Studijní program:

B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obory:

Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání

Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání

Autor práce:

Tomáš Dušek

Vedoucí práce:

Mgr. Ing. Martin Brabec, Ph.D.

Katedra filosofie

Zadání bakalářské práce

Rawlsova teorie spravedlnosti

Jméno a příjmení: **Tomáš Dušek**
Osobní číslo: P18000404
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obory: Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání
Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání
Zadávající katedra: Katedra filosofie
Akademický rok: **2019/2020**

Zásady pro vypracování:

Bakalářská práce se bude zabývat detailním rozбором a výkladem stěžejní knihy soudobé politické filosofie „Teorie spravedlnosti“ od Johna Rawlse, který je její zakládající postavou ve 20. století. Úvod bude věnován představení autora a základních etap jeho myšlenkového vývoje. V následujících kapitolách bude podrobně rozebrána Rawlsova teorie spravedlnosti a její klíčové rysy, jako jsou například původní stav, závoj nevědomosti a tři principy spravedlnosti: princip stejných práv, princip férové rovnosti příležitostí a princip diference. Závěrečná kapitola představí některé rozdílné interpretace Rawlsova přístupu či jeho kritiku z pera jiných autorů. Student se bude v průběhu vypracování práce řídit metodickými a organizačními pokyny vedoucího práce a bude práci pravidelně konzultovat.

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování práce: elektronická
Jazyk práce: Čeština

Seznam odborné literatury:

LOVETT, Frank, 2011. Rawls's A Theory of Justice: A Reader's Guide. New York: Continuum International Publishing Group. ISBN 978-0-8264-3781-5. MANDLE, Jon, 2009. Rawls's A Theory of Justice: An introduction. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-85392-7. POGGE, Thomas a Michelle KOSCH, 2007. John Rawls: His Life and Theory of Justice. New York: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-513636-4. RAWLS, John, 1999. A Theory of Justice. Revised edition. Massachusetts: Belknap Press. ISBN 978-0-674-00078-0. TALISSE, Robert B., 2001. On Rawls: A Liberal Theory of Justice and Justification. Belmont: Wadsworth. ISBN 0-534-58369-5.

Vedoucí práce: Mgr. Ing. Martin Brabec, Ph.D.
Katedra filosofie

Datum zadání práce: 15. května 2020
Předpokládaný termín odevzdání: 30. června 2021

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. David Václavík, Ph.D.
vedoucí katedry

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědom toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědom následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

11. prosince 2021

Tomáš Dušek

Poděkování

Tímto bych rád poděkoval Mgr. Ing. Martinu Brabcovi, Ph.D. za vedení a pomoc při zpracování této práce, především pak za úvod do problematiky, zásobu odborných materiálů, cenné rady k formě i obsahu, a v neposlední řadě za ochotu a trpělivost.

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá výkladem *Teorie spravedlnosti*, stěžejního díla soudobé politické filozofie od Johna Rawlse, jež ve své první podobě spatřila světlo světa na konci roku 1971. První část práce je věnována vzhledu do motivace za sepsáním *Teorie spravedlnosti*, přičemž je v ní možné nalézt zlomové body autorova života a seznámení s tehdejší filozofickým kontextem. V následující, pro tuto práci hlavní, kapitole je detailně rozebrána *Teorie spravedlnosti*, s detailním zaměřením na její hlavní části v podobě společenské smlouvy, původní situace, závoje nevědomosti a jednotlivých principů spravedlnosti. Závěr práce je následně věnován úvodu do kritiky vykládané teorie.

Klíčová slova

Teorie spravedlnosti, levicový liberalismus, rovnost, procedurální spravedlnost, společenská smlouva, rovnováha uvažování

Annotation

This bachelor's thesis' main focus lies on an interpretation of *A Theory of Justice*, fundamental work in contemporary political philosophy by John Rawls, the first version of which was published in the year of 1971. The first part of this thesis concerns itself with the motivation behind the creation of *A Theory of Justice*, mainly describing milestones in the author's life and former philosophical context. The following chapter describes *A Theory of Justice* in great detail, with the main focus on the fundamental elements of the theory, namely social contract, original position, veil of ignorance, and individual principles of justice. The last chapter serves as an introduction to a small number of numerous critical texts written on *A Theory of Justice*.

Keywords

A Theory of justice, social liberalism, equality, procedural justice, social contract, reflective equilibrium

Obsah

Úvod.....	9
1 Život Johna Rawlse.....	10
1.1 Život.....	10
1.1.1 Dětství, rodina a škola	10
1.1.2 Druhá světová válka	12
1.1.3 Období na akademické půdě.....	13
1.1.4 Závěr života.....	16
1.2 Filozofický kontext	17
2 Teorie spravedlnosti.....	20
2.1 Kant a morální principy člověka.....	21
2.2 Společenská smlouva a původní stav	22
2.3 Závoj nevědomosti	24
2.4 Principy spravedlnosti.....	28
2.4.1 Princip stejných práv	29
2.4.2 Princip diference a férové rovnosti příležitostí	32
2.4.3 Argumentace za vznikem konkrétních principů spravedlnosti	37
2.5 Shrnutí.....	39
3 Kritika Teorie spravedlnosti	41
Závěr	45
Seznam použitých zdrojů	47

Úvod

Tématem a hlavním cílem této práce bude rozbor a výklad stěžejní knihy soudobé politické filozofie *Teorie spravedlnosti* od Johna Rawlse, který je její zakládající postavou ve 20. století. Především se pak bude práce zabývat rozbohem teorie popsané v tomto díle, se zaměřením na původní situaci, závoj nevědomosti a jednotlivé principy spravedlnosti.

První část této práce bude věnována zásadním etapám života Johna Rawlse, které měly na jeho myšlení formativní vliv a jejichž znalost umožní ucelenější vhled do motivace k sepsání *Teorie spravedlnosti*. Úvod se bude zároveň věnovat popisu utilitarismu a intuicionismu, dvěma filozofickým proudům dominujícím tehdejšímu filozofickému kontextu. Znalost jejich podstaty je důležitá, jelikož se ve svém díle Rawls vůči utilitarismu otevřeně vymezuje a intuicionismus částečně využívá.

Ústřední část této práce se zaměří na detailní rozbor a výklad teorie spravedlnosti Johna Rawlse. Před samotným výkladem bude představeno Kantovo pojetí morálky a spravedlnosti, na které Rawls ve svém díle nepřímo navazuje a jeho pochopení je před výkladem teorie zásadní. Poslední zastávkou před samotným rozbohem bude popis teorie společenské smlouvy, zastoupené jejími tradičními autory, mezi něž patří Thomas Hobbes, John Locke a Jean-Jacques Rousseau. Seznámení se s podstatou společenské smlouvy je v rámci pochopení *Teorie spravedlnosti* taktéž důležité, jelikož na její tradici John Rawls volně navazuje. Následně se práce přesune k výkladu původní situace spojené se závojem nevědomosti, který slouží jakožto myšlenkový experiment. Závoj nevědomosti je Rawlsovým nástrojem k vyvození dvou, respektive tří, principů spravedlnosti, jejichž detailním rozbohem se bude zabývat závěr této části. Jmenovitě se jedná o princip stejných práv, princip férové rovnosti příležitostí a v neposlední řadě princip difference.

V samotném závěru se bude práce věnovat představení kritiky *Teorie spravedlnosti*, která na sebe po vydání své první verze v roce 1971 nenechala dlouho čekat. Tato práce si s ohledem na značně omezený rozsah nedává za cíl poskytnout vyčerpávající popis co největšího počtu kritických prací, a tak se zaměří pouze na ty nejvýznamnější, např. od Roberta Nozicka, či Michaela Sandela.

1 Život Johna Rawlse

1.1 Život

John Rawls byl jedním z nejvýznamnějších morálních a politických filozofů 20. století působící na půdě amerických univerzit, zejména Harvardu. Proslavil se především svou, nyní již světoznámou, liberální koncepcí spravedlnosti jako férovosti, kterou představil ve svém díle s názvem *Teorie spravedlnosti* a následně upravil v dílech *Politický liberalismus* či *Spravedlnost jako férovost*.

Rawlsovo myšlení bylo na jedné straně ovlivněno klasickými autory politické a morální filozofie, jmenovitě Kantem, Lockem, Hobbesem, Rousseauem, Millem a mnohými dalšími, a na druhé straně osobnostmi, se kterými měl možnost spolupracovat na univerzitách v Princetonu či Harvardu. Neméně důležitou roli při utváření Rawlsova uvažování hrály životní události, které na něj měly formativní vliv.¹ Následující kapitolu jsem záměrně rozdělil podle významných etap Rawlsova života, jež nejvíce ovlivnily vývoj jeho uvažování. Seznámení se s výše zmíněným může umožnit lepší pochopení motivace pro sepsání *Teorie spravedlnosti* a hlubší porozumění teorii samotné.

1.1.1 Dětství, rodina a škola

John Brodley Rawls se narodil 21. února 1921 v Baltimoru ve státě Maryland, USA jako jeden z pěti synů rodičům Anně Abell Rawlsové a Williamu Lee Rawlsovi. William pocházel z chudších poměrů, které byly částečně zapříčiněny zdravotními problémy jeho otce, jenž trpěl tuberkulózou. Navzdory tomu, že se William stal velice uznávaným právníkem, nikdy nedokončil střední školu. Své znalosti získal samostudiem práva v rámci svého prvního zaměstnání v právnícké společnosti Marbury, Gosnell and Williams.² Za svou právníckou kariéru se mohl těšit několika významným úspěchům, mezi které je možné zařadit účast na významných procesech u Nejvyššího soudu Spojených států amerických či zvolení nejmladším prezidentem Baltimorské advokátní komory v roce 1919.³ Rawlsova matka, Anna, byla politicky aktivní a své názory prosazovala jakožto prezidentka Společnosti

¹ POGGE, Thomas a Michelle KOSCH, 2007. John Rawls: His Life and Theory of Justice. New York: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-513636-4, s. 11, 24.

² POGGE, Thomas a Michelle KOSCH, pozn. 1, s. 4.

³ FREEMAN, Samuel, 2007. Rawls. Oxon: Routledge. ISBN 978-0-415-30108-4, s. 2.

ženských voliček (*League of Women Voters*). Zde je možné sledovat jeden z prvních podnětů pro Rawlsovo rovnostářské uvažování, měl totiž ke své matce blíže než k otci a její názory na něj zákonitě měly značný vliv.⁴

Johnovo rané dětství poznamenaly tragédie ve formě úmrtí jeho dvou bratrů na nemoci, jimiž se nakazili od Johna samotného. První nemocí byl záškrť, kvůli kterému byl John nucen trávit čas izolován ve svém pokoji. Bobby, Johnův bratr, se rozhodl nenechat ho o samotě a navzdory zákazu jej v pokoji navštěvoval, což se mu nakonec stalo osudným. Nesprávná diagnóza spojená se zpožděnou dodávkou léků vedla roku 1928 k Bobbyho smrti. Podobná situace se opakovala následující rok, kdy John onemocněl zápallem plic a nakazil svého bratra Tommyho, jenž mu záhy podlehl. V tento moment si John poprvé začal uvědomovat, jakou roli hraje v lidském životě štěstí.⁵

Druhý moment, přivádějící Johna k zamýšlení se o působení náhody a štěstí v životě, je možné sledovat při jeho letních výletech na otcovu chatu v Blue Hill. Hlavním podnětem bylo kamarádství s místními chlapci, na jehož základě měl možnost porovnat své a jejich životní příležitosti. Došel k závěru, že jeho příležitosti jsou významně lepší navzdory tomu, že se od chlapců nijak zvlášť nelišil.⁶

Své vzdělávání John započal studiem na soukromé mateřské a základní škole Calvert School, kam docházel mezi lety 1927 a 1933. Další dva roky strávil na státní střední škole Roland Park Junior High School a svá středoškolská studia zakončil na soukromé střední škole v Kentu – čistě chlapecká, nábožensky založená škola. Zde se s největší pravděpodobností zrodil Johnův zájem o náboženství a náboženská témata, který nadále rozvíjel na vysoké škole. Zároveň je nutno podotknout, že na všech těchto školách dosahoval vynikajících studijních výsledků.⁷

Po střední škole nastoupil John na Princetonskou univerzitu, což mu bylo bez potíží umožněno na základě dobré finanční situace jeho rodiny. Zde si John zvolil za své primární zaměření filosofii a jakožto jeden z kurzů morální filosofii. V rámci tohoto kurzu se seznámil, mimo jiné, i s koncepcemi utilitarismu a autory morální filosofie, např. Kantem, J. S. Millem a Walterem T. Stacem, který kurz vedl. Ovšem největší vliv měl na Johna během bakalářských

⁴ POGGE, Thomas a Michelle KOSCH, Thomas a Michelle KOSCH, 2007. John Rawls: His Life and Theory of Justice. New York: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-513636-4, s. 5.

⁵ POGGE, Thomas a Michelle KOSCH, pozn. 4, s. 5, 6.

⁶ POGGE, Thomas a Michelle KOSCH, pozn. 4, s. 7.

⁷ POGGE, Thomas a Michelle KOSCH, pozn. 4, s. 7 - 9.

studií Norman Malcolm, student Wittgensteina. Malcolm hojně kritizoval Johnovy práce, což jej ale vedlo k ještě usilovnější snaze a následné fascinaci náboženstvím, která vyvrcholila touhou věnovat se studiu kněžství. Tato touha však nikdy nebyla naplněna, jelikož když John v roce 1943 získal bakalářský titul z filozofie, vstoupil do armády.⁸

1.1.2 Druhá světová válka

Pouhý měsíc po ukončení bakalářských studií John nastoupil do armády, ještě na americké půdě prošel nutným výcvikem pěchoty a následně byl vyslán na frontu v Tichomoří, kde sloužil dva roky v Nové Guinei. V armádě navázal na své školní i válečnými úspěchy, což mimo jiné dokazuje ocenění Bronzovou hvězdou⁹ za účast na úspěšné rádiové špionážní akci za nepřátelskými liniemi. V návaznosti na válečné úspěchy se mu v armádě dařilo, a to jej vyneslo až na pozici seržanta. Z této pozice byl však záhy sesazen na vojína, jelikož odmítl potrestat podřízeného za urážku nadporučíka. S koncem války byla Johnovi nabídnuta pozice vojenského důstojníka, které se ovšem neujal. Považoval totiž armádu za žalostnou instituci, na jejímž chodu se nechtěl podílet déle, než je nezbytně nutné.¹⁰

Jakkoli byly Johnovy válečné úspěchy obdivuhodné, přímá účast na Druhé světové válce byla pro jeho pojetí morálky a spravedlnosti důležitá z jiného úhlu pohledu – zavrhl během ní svou ortodoxní křesťanskou víru. V tomto případě je možné Johnův myšlenkový vývoj podložit jeho vlastními slovy z eseje *On My Religion*. „Často jsem uvažoval o tom, proč se mé náboženské přesvědčení změnilo, zejména během války. Začal jsem jakožto věřící ortodoxní episkopální křesťan a víru kompletně opustil v červnu 1945. ... V paměti mi vystávají tři incidenty: Kilei Ridge; Deaconova smrt; informace a myšlenky o holokaustu.“¹¹

Při prvním incidentu byl John svědkem bohoslužby luteránského pastora, jejímž jádrem mělo být ujištění vojáků, že Bůh pomůže nasměrovat americké výstřely na japonské vojsko, a naopak japonské výstřely od amerických vojáků odkloní. John se nemohl srovnat s faktem, že luteránský pastor musel vědomě lhát a křesťanskou doktrínu využil tímto nevhodným způsobem. Druhým incidentem byla smrt Johnova přítele Deacona zapříčiněna minometem. John a Deacon se přihlásili coby dobrovolníci pro dva rozdílné úkoly; první měl darovat krev

⁸ Thomas a Michelle KOSCH, Thomas a Michelle KOSCH, 2007. *John Rawls: His Life and Theory of Justice*. New York: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-513636-4, s. 10, 11.

⁹ Vyznamenání Spojených států amerických udělované za hrdinské činy.

¹⁰ POGGE, Thomas a Michelle KOSCH, pozn. 8, s. 12 – 14.

¹¹ RAWLS, John, NAGEL, Thomas, ed., 2009. *A Brief Inquiry into the Meaning of Sin and Faith: With "On My Religion"*. Cambridge: Harvard University Press. ISBN 9780674033313, s. 261, 262.

vážně zraněnému vojákoví, druhý měl jít s plukovníkem obhlédnout japonské pozice. Jedinou okolností, která Johnovi zachránila život se stal jeho krevní typ, na základě kterého mohl zůstat v bezpečí, zatímco Deacon byl vystaven nepřátelské palbě, jenž se mu stala osudnou.¹² Zde je opět možné sledovat, jak se John stavěl k vrozené náhodě a proč se její vliv ve své teorii spravedlnosti snažil co nejvíce potlačit.

Freeman k výše zmíněným přidává ještě jeden incident, který mohl být na vině při Rawlsově zpochybnění a následném zavržení náboženství. John se účastnil mise, jejímž cílem bylo převézt japonského generála Jamašitu do zajetí americké armády, aby se zpovídal za válečné zločiny. Cesta této mise shodou okolností vedla přes město Hirošimu, které v té době nebylo víc než jen pustá pláň, a tak měl John možnost vidět na vlastní oči zkázu, jakou jsou lidé schopni napáchat.¹³

Předchozí zkušenosti přivedly Johna k jedné velmi důležité otázce, a to, zda je vůbec modlitbou možné něčeho dosáhnout: „*Jak bych se mohl modlit a žádat Boha aby pomohl mně samému, mé rodině, zemi, či jakékoli jiné věci, které si vážím, když nezachránil miliony židů před Hitlerem?*“¹⁴ Touto otázkou se dostal k dalším úvahám a nakonec přišel k závěru, že spravedlnost je možné definovat rozumem, nehledě na to, zda Bůh existuje či nikoli, což nevyhnutelně vedlo ke konci Johnovy křesťanské víry.¹⁵

1.1.3 Období na akademické půdě

Roku 1946 se John vrátil ke studiím tam, kde jich před válkou zanechal. Jak vyplývá z předchozích kapitol, Johnovými největšími zájmy byla filozofie a náboženství, přičemž náboženství po válce zavrhl, a tak si jako své zaměření v navazujícím studiu na Princetonské univerzitě logicky zvolil filozofii. Svou disertační práci psal na téma morálky a uvažování o morálce pod vedením W. T. Stace, a již v té době se v ní zabýval sebe-korekturou morálního chování, tzv. *reflective equilibrium*¹⁶. Práce nakonec vyšla i jako součást *Outline for a Decision Procedure in Ethics* a z pohledu *Teorie spravedlnosti* je důležitá ze dvou důvodů. Za prvé se v ní prvně objevuje zmínka o původním stavu, který už má podobné rysy jako ten, jenž John

¹² RAWLS, John, NAGEL, Thomas, ed., 2009. *A Brief Inquiry into the Meaning of Sin and Faith: With "On My Religion"*. Cambridge: Harvard University Press. ISBN 9780674033313, s. 262.

¹³ FREEMAN, Samuel, 2007. *Rawls*. Oxon: Routledge. ISBN 978-0-415-30108-4, s. 9.

¹⁴ RAWLS, John, NAGEL, Thomas, ed., pozn. 12, s. 263.

¹⁵ RAWLS, John, NAGEL, Thomas, ed., pozn. 12, s. 268.

¹⁶ Úprava vlastních morálních hodnot proti danému souboru morálních principů.

později použije. Druhý bod se částečně váže na ten první, jelikož John si po sepsání této práce, v roce 1950, začal vést poznámky k *Teorii spravedlnosti*, tj. 21 let před její první publikací.¹⁷

Během svých studií se John setkal s další ženou, jenž měla, stejně jako jeho matka, vliv na jeho uvažování o rovnosti mezi mužem a ženou ve společnosti. Tou ženou byla jeho pozdější manželka Margaret Warfield Fox, studentka posledního ročníku Pembroke College. Margaret byla Johnovi často při tvorbě prací nápomocná, jelikož mu je opravovala, a zároveň, jak bylo zmíněno výše, přinášela do jeho prací rovnováhu mezi muži a ženami. Nebyly to ovšem pouze názory, ale také Margaretina životní situace, která Johna při psaní ovlivnila. Margaret pocházela ze tří sourozenců, přičemž ona jediná byla dívka a na úkor bratrů od rodičů neměla finance na vzdělání.¹⁸ V době, kdy se John a Margaret potkali, byl tento pohled, při kterém je vzdělání chlapce o mnoho důležitější než vzdělání dívky, naprosto běžným jevem. Opět zde můžeme sledovat, proč došlo v *Teorii spravedlnosti* k potlačení vlivu pohlaví a jemu podobným faktorů.

Mezi lety 1952 a 1953 trávil John svůj čas post-doktorským studiem na Oxfordské univerzitě, kde byl silně ovlivněn filozofií práva H. L. A. Harta a zároveň semináři Isaiaha Berlina a Stuarda Hampshira.¹⁹ Z pohledu osobního filozofického vývoje je možné tento rok pokládat za druhý nejdůležitější, a to hned po bakalářských studiích s Normanem Malcolmem mezi lety 1941 a 1942. Důležitost tkví primárně v první myšlence o hypotetické situaci (později tzv. závoj nevědomosti²⁰), která vznikla na základě inspirace esejí Franka Knighta. Knight ve své esejí *Economic Theory and Nationalism*, mimo jiné, navrhuje způsob, jak dojít k morálním principům přijatelných pro všechny. Aktéři této hypotetické situace by ostatním přednášeli své návrhy na morální principy do té doby, než by se na nich všichni zúčastnění shodli.²¹ Podobnost s principem rozhodování za závojem nevědomosti je více než zřejmá.

Po návratu do Spojených států amerických se v roce 1953 připojil ke svému bývalému učiteli Normanu Malcolmovi na Cornellské univerzitě v Ithacu, a jakožto odborný asistent katedry filozofie zde působil do roku 1959. Během těchto sedmi let se například podílel na, v dnešní době stále úspěšném, *Philosophical Review*, jenž byl vydáván již zmíněnou katedrou. Své působení zde ukončil v moment, kdy mu bylo nabídnuto profesorské místo

¹⁷ FREEMAN, Samuel, 2007. Rawls. Oxon: Routledge. ISBN 978-0-415-30108-4, s. 12, 13.

¹⁸ POGGE, Thomas a Michelle KOSCH, 2007. John Rawls: His Life and Theory of Justice. New York: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-513636-4, s. 15.

¹⁹ FREEMAN, Samuel, pozn. 17, s. 3.

²⁰ Viz kapitola Závoj nevědomosti.

²¹ POGGE, Thomas a Michelle KOSCH, pozn. 18, s. 17.

na Massachusettském technologickém institutu, a zároveň byl požádán, aby se zde podílel na vybudování zázemí pro historii a filozofii vědy po boku Noama Chomského.²² Bohužel se jednalo o dvouletou, převážně administrativní, práci, která Johna příliš nenaplňovala, a tak se po dokončení svého úkolu rychle přesunul na Harvardskou univerzitu, kde se věnoval výuce filozofie. Zprvu byl obsah kurzů zaměřen na Kanta, Hegela, ale také na první ukázky *Teorie spravedlnosti*, na které v této době pracoval.²³

Závěr šedesátých let minulého století byl ve Spojených státech amerických silně ovlivněn válkou ve Vietnamu, kterou John považoval na první pohled za nespravedlivou. Tato nespravedlivost jej přivedla k úvahám o tom, co je ve společnosti špatně, když dopustí, aby války probíhaly a byly podporovány. Ve výsledku došel k závěru, že majetek ve společnosti je nerovnoměrně rozložen a vytváří tak minimálně dvě nerovnosti mezi majetnými a nemajetnými. Majetná menšina se nachází na vrcholu společnosti a skrze svůj majetek je schopna ovlivňovat ostatní, v tomto případě většinu. Prosazení války se pak stává prosazováním zájmů majetné menšiny na úkor nemajetné většiny. Druhý bod je spojen s účastí ve válce, která byla povinná s jedinou výjimkou – studium na vysoké škole. To si ale mohli dovolit primárně majetní lidé. Nerovnost je tedy dvojího typu, majetní prosazují skrze válku své zájmy, ale své vlastní syny do ní nepošlou, jelikož si mohou dovolit je z ní doslova vykoupit. John a jeho kolegové s tímto problémem vystoupili před univerzitní radou, ale jejich návrh byl zamítnut se slovy, že se nejedná o problém univerzity, a tak do něj nebude veřejně vstupovat.²⁴

Akademický rok 1969/1970 se nesl ve znamení dokončování tvorby *Teorie spravedlnosti*. John jej strávil v Centru pokročilého vzdělávání na Stanfordské univerzitě a jelikož zde působil v rámci studijního stipendia, měl možnost práci v relativním klidu dokončovat. *Teorie spravedlnosti* málem nespátřila světlo světa, jelikož téměř dokončená verze zůstala přes noc v Johnově kanceláři v budově, kterou zachvátil požár. Naštěstí se požár nerozšířil natolik, aby zápisky shořely, a až na pár vodou rozmazaných slov zůstala práce nedotčena. Následující rok John strávil na Harvardské univerzitě a navzdory složité politické situaci ovlivněné válkou ve Vietnamu a náročné výuce se mu podařilo práci dokončit.²⁵ Sám následně toto období označil za nejnáročnější akademický rok v jeho životě. Nakonec však

²² FREEMAN, Samuel, 2007. Rawls. Oxon: Routledge. ISBN 978-0-415-30108-4, s. 4.

²³ POGGE, Thomas a Michelle KOSCH, 2007. John Rawls: His Life and Theory of Justice. New York: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-513636-4, s. 19.

²⁴ POGGE, Thomas a Michelle KOSCH, pozn. 23, s. 19, 20.

²⁵ POGGE, Thomas a Michelle KOSCH, pozn. 23, s. 22.

dokončenou práci na konci roku 1971 vydal pod názvem *Teorie spravedlnosti*, přičemž za ni vzápětí získal od Phi Beta Kappa Society ocenění Ralph Waldo Emerson.^{26, 27}

1.1.4 Závěr života

John svou profesní kariéru dokončil na Harvardské univerzitě, kde roku 1979 získal titul univerzitního profesora. Jednalo se o výraz velké prestiže, jelikož je tento titul i do dnes udělován jen několika málo výjimečným jedincům. Předtím, než z Harvardu roku 1995 odešel, se John věnoval výuce morální filozofie se zaměřením na autory Huma, Sidgwicka, Kanta a Butlera. Zároveň vyučoval politickou filozofii s využitím prací Hobbese, Locka, Rousseaua, Milla, Marxe, ale příležitostně i své vlastní *Teorie spravedlnosti*. John se během této doby stal velmi uznávaným profesorem se značným vlivem na spousta studentů, kteří z jeho poznatků dodnes těží i v jiných oborech, např. politologii, právu či ekonomice. Tento vliv na studenty měl za následek, že naprostá většina kateder filozofie ve Spojených státech amerických disponuje alespoň jedním Johnovým studentem. Značná část těchto studentů jsou i ženy, kterým John filozofii zpřístupnil jakožto profesionální kariéru.²⁸

Roku 1993 vydal práci s názvem *Politický liberalismus*, ve které částečně upravil svou teorii spravedlnosti, ale primárně zde popsal, jakou roli by měla hrát spravedlnost v demokratické společnosti. Na základě první mozkové příhody při konferenci v Kalifornii ukončil John roku 1995 svou kariéru a odešel do důchodu, jeho zdraví se však nadále zhoršovalo. V roce 1999 získal dvě ocenění – Národní vyznamenání v oboru humanitních studií od prezidenta Clintona a ocenění Rolf Shock v logice a filozofii.²⁹ Ve stejném roce vydal knihu *Právo národů* zaměřující se na mezinárodní vztahy. Ve své poslední velké práci *Spravedlnost jako férovost* vydané v roce 2001 adresoval kritiku *Teorie spravedlnosti* a zároveň shrnul její revidovanou verzi. 24. listopadu 2002 John Rawls v 81 letech podléhá následkům slabého zdraví a umírá.³⁰

²⁶ Prestižní americké ocenění, ročně udělováno nejlepším akademickým pracím v oblasti humanitních věd.

²⁷ FREEMAN, Samuel, 2007. Rawls. Oxon: Routledge. ISBN 978-0-415-30108-4, s. 4.

²⁸ POGGE, Thomas a Michelle KOSCH, 2007. John Rawls: His Life and Theory of Justice. New York: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-513636-4, s. 24, 25.

²⁹ FREEMAN, Samuel, pozn. 27, s. 4.

³⁰ POGGE, Thomas a Michelle KOSCH, pozn. 28, s. 26.

1.2 Filozofický kontext

Pro plné pochopení Rawlsovy teorie je nezbytné alespoň obecně zmínit, jaké filozofické teorie dominovaly tehdejšímu hlavnímu filozofickému proudu. Řeč je v tomto konkrétním případě o intuicionismu a v první řadě o utilitarismu, na který Rawls svou prací reagoval a zároveň se vůči němu tímto způsobem otevřeně vymezil. Zmíněné vymezení je více než pochopitelné, jelikož plyne z Rawlsovo sympatií s liberalismem, založeného na právech jednotlivce, což je v mnoha případech v přímém rozporu s utilitarismem hledícím na celkový užitek společnosti bez ohledu, na již zmíněná práva jednotlivce.

Zaměříme se nejprve na samotnou podstatu utilitarismu, přičemž v tomto případě odhlédneme od jeho zjevných nedostatků, jež jsou předmětem nespočtu odlišných prací. Utilitarismus ve své základní podobě založil, a primárně proslavil, Jeremy Bentham již v 18. století, přičemž své velké oblibě se v obměněné formě těší dodnes. Celá ideologie je postavena na poměrně jednoduchém principu, jenž Bentham nazval principem užitku. Bentham totiž věřil, že lidskou podstatou, která je člověku od přírody vrozena, je maximalizace štěstí a minimalizace utrpení. Jinými slovy, veškerými svými činy se lidé, a nejen oni, v posledku snaží sledovat štěstí a vyhnout se bolesti. Pokud bychom chtěli určit míru výše zmíněného užitku, postačí nám přímá úměra – čím více štěstí či požitku dokáže daná akce přinést, tím větší je konkrétní užitek a naopak, čím více utrpení či bolesti akce přinese, tím menší je její výsledný užitek. Morální rozhodování na základě této ideologie přesně kopíruje zmíněnou logiku. Rozhodnutí jsou morálně tím správnější, čím větší dokáží přinést užitek a naopak, rozhodnutí přinášející menší užitek, či dokonce utrpení, jsou morálně horší, potažmo vysloveně nesprávná. Zároveň je nesmírně důležité podotknout, že při těchto rozhodnutích neexistují výjimky z již zmíněné logiky principu užitku a hledí se na agregát veškerého štěstí, na tzv. celkový užitek.³¹

Uvedme si nyní krátký příklad k demonstraci principu užitku. 13. října 1972 v Andách havarovalo malé dopravní letadlo letící z Uruguaye do Chile nesoucí 45 cestujících. Místo havárie se nacházelo ve velké nadmořské výšce, v nepříznivých povětrnostních podmínkách, kilometry od jakékoli civilizace a přeživší měli pouze velmi omezené zásoby. Proto, aby přežili, byli po několika dnech hladovění donuceni ke kanibalismu, což jim nakonec umožnilo strašlivou tragédii přežít. V rámci nejedné ideologie by se mohlo jejich jednání nacházet, z pohledu etiky a morálky, minimálně v šedé zóně, avšak z pohledu utilitarismu bylo jejich

³¹ BENTHAM, Jeremy, 1907. An Introduction to the Principles of Morals and Legislation. 3. vydání. Oxford: Clarendon Press, Chapter 1.

jednání naprosto v pořádku. Užitek přeživších, v tomto případě přežití – nejvyšší vyhnutí se bolesti, byl několikanásobně vyšší, než utrpení mrtvých (zde by bylo možné argumentovat, že mrtví bolest necítí), či utrpení pozůstalých, kterým nebylo umožněno své blízké pohřbít, potažmo vzniklá újma na základě zneuctění jejich těl.

Další významnou postavou, která značně přispěla k vývoji utilitaristické ideologie byl syn Benthamova studenta John Stuart Mill. J. S. Mill se pokusil z utilitarismu vytvořit poněkud přístupnější ideologii, jelikož Benthamova verze byl mnohými kritizovaný hedonistický kalkul nehledící na lidskou důstojnost a individualitu. Bentham veškeré akce srovnával pouze na jedné jediné stupnici užitku, čemuž se Mill pokusil vyhnout za využití rozdělení typů požitku. Tvrdil totiž, že ne všechny požitky jsou totožné, ačkoli přinášejí stejný užitek, tj. sledování seriálu Ulice a čtení Platóna nejsou srovnatelné požitky, ačkoli by na Benthamově stupnici užitku podle jeho stanovených kritérií (délka trvání, intenzita, ...) dosahovaly stejných hodnot. Mill tento problém řeší rozdělením požitků na nižší a vyšší, přičemž druhé zmiňované jsou hodnotnější. V našem příkladu by sledování seriálu Ulice bylo považováno za nižší požitek, tj. méně hodnotný, a čtení Platóna by bylo považováno za požitek vyšší, tedy ten hodnotnější. Ve zkratce, Mill rozšiřuje Benthamův kvantitativní utilitarismus o druhý rozměr – kvalitu. Mill se rovněž pokusil utilitarismus obhájit proti druhému bodu kritiky vzniklé na základě Benthamova přístupu. Ve své knize *O svobodě* (1859) se snaží obhájit individuální svobody v mezích utilitaristické logiky, přičemž základem je přímočará úvaha – šťastný jednatel tvoří šťastnou společnost. Tímto krokem se však podle Sandela dostává za hranice utilitarismu směrem k morálce a jelikož s jeho logikou souhlasím, tímto popis Millova příspěvku k utilitarismu uzavírám.³²

Přesuňme se nyní ke druhému zmiňovanému směru, intuicionismu, jenž nabízí alternativu k vypočítavému utilitarismu. Vůči tomuto směru se Rawls vysloveně nevymezuje a zároveň jej v určité formě v prvních krocích *Teorie spravedlnosti* využívá, i když k němu má určité výhrady.³³ Intuicionismus, jak je již z názvu patrné, zakládá svůj princip na lidské intuici. Veškeré rozhodování je podle tohoto směru založeno právě na intuici, na pocitu, který nás vede ve směru toho nejsprávnějšího rozhodnutí, bez jakýchkoli předem stanovených pravidel. Zmíněná absence pravidel ovšem odhaluje největší slabinu intuicionismu – jak rozhodnout neshodu intuic? Může totiž nastat situace, při které by se dva lidé na základě své intuice rozhodli

³² SANDEL, Michael J., 2015. *Spravedlnost: co je správné dělat*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum. Politeia (Karolinum). ISBN 978-80-246-3065-6, s. 56-65.

³³ Více v kapitole Závoj nevědomosti.

odlišně. Který z nich se rozhodl správně, chcete-li spravedlivě? Bez předem stanovených pravidel, jež by tento spor pomohly rozsoudit, není možné správnost, potažmo spravedlivost, určit. A právě tento problém je jádrem sporu Rawlse a principu intuicionismu. Je totiž možné na základě intuice posoudit zřejmé situace – např. naprostá většina lidí by se shodla, že chladnokrevná vražda je špatná a nespravedlivá, ale otázka, zda by bohatí měli platit procentuálně vyšší daně, je na základě intuice prakticky nevyřešitelná. Na základě výše zmíněného Rawls přichází s, podle něj spravedlivými, pravidly, které umožní překlenout nedostatky intuicionismu, a umožní tak spravedlivě rozhodovat i složitější situace, než je zmíněná chladnokrevná vražda.³⁴

Závěrem této kapitoly se pokusím v pár větách shrnout filozofické směry, které měly na Rawlse při psaní *Teorie spravedlnosti* vliv. Utilitarismus, směr určující spravedlnost na základě principu užitku, se stal pro Rawlse předmětem kritiky, a to primárně na základě absence svobody a úcty k jednotlivci, který je v rámci utilitaristické ideologie pouze nástrojem k dosažení největšího celkového užitku společnosti. Tj. silně v rozporu s Kantovským pojetím osob, jak si ukážeme v následujícím textu. Druhým směrem, jenž zároveň položil část základů *Teorie spravedlnosti*, se stal intuicionismus, v rámci jehož podstaty se spravedlivost určuje na základě intuice. Jeho hlavním nedostatkem je pro Rawlse absence pravidel, která však v rámci svého díla doplňuje.

³⁴ MANDLE, Jon, 2009. *Rawls's A Theory of Justice: An introduction*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-85392-7, s. 44-46.

2 Teorie spravedlnosti

V hlavní kapitole této práce se zaměřuji na detailní výklad teorie spravedlnosti obsažené ve stěžejním díle Johna Rawlse, *Teorii spravedlnosti*. Ačkoli je kniha rozdělena na tři hlavní části, věnuji se primárně té první, jelikož právě v ní se Rawls věnuje popisu a výkladu své teorie spravedlnosti, ve zbylých dvou popisuje její konkrétní aplikaci v rámci sociálních institucí. Rád bych již v úvodu této kapitoly zmínil, že celou práci zakládám na revidovaném vydání *Teorie spravedlnosti* z roku 1999. Kde, mimo jiné, Rawls oproti původní verzi z roku 1971 na základě četné kritiky právě k tomuto bodu poměrně významně pozměnil znění prvního principu spravedlnosti (princip stejných práv). Pokud tedy není uvedeno jinak, veškerý výklad konkrétních částí, ať už za použití primární či sekundární literatury, se vztahuje k této revidované verzi.

Před výkladem samotné teorie se velmi krátce věnuji předmluvě, jelikož poskytuje cenný vhled do motivace pro sepsání *Teorie spravedlnosti*, již jsem se již částečně dotkl v rámci předchozí kapitoly o filozofickém kontextu. Následně přecházím k výkladu teorie jako takové a jejích klíčových prvků, kterými jsou jednotlivé principy spravedlnosti (princip stejných práv, princip diference a princip férové rovnosti příležitostí), původní stav či závoj nevědomosti. Závěrem této kapitoly se věnuji shrnutí stěžejních bodů výše zmíněné teorie.

Předmluvu Rawls využil k objasnění svých záměrů, kterých chtěl sepsáním *Teorie spravedlnosti* dosáhnout a zároveň zde nabízí způsob, jak knihu co nejefektivněji číst. Cílem úvodu předmluvy, pro pochopení motivace za *Teorii spravedlnosti* nejdůležitější části, je Rawlsovo vymezení se vůči teorii utilitarismu. Věří totiž, že se mu podařilo sestavit systém morální koncepce utilitarismu nadřazený, jenž rozšíří pole morální filozofie a nebude nás nutit rozhodovat se, jako doposud, mezi dvěma extrémy ve formě utilitarismu a intuicionismu. Jedná se o ideologie z opačných stran spektra uvažování, utilitarismus výrazně systémový, intuicionismus čistě pocitový a nesystémový.³⁵ Rawls se nikterak netají, že ne všechny předkládané ideje jsou jeho vlastní, ale přiznává snahu obnovit, respektive vylepšit, tradici společenské smlouvy, v minulosti reprezentované Hobbesem, Lockem, Kantem, ale také Rousseauem. V návaznosti na to označuje svoji práci jako výrazně kantiánskou a v přímém protikladu k teorii utilitarismu.³⁶

³⁵ Více v kapitole Filozofický kontext.

³⁶ RAWLS, John, 1999. *A Theory of Justice*. Revised edition. Massachusetts: Belknap Press. ISBN 978-0-674-00078-0, s. xvi, xvii.

2.1 Kant a morální principy člověka

Jelikož na Kantovo pojetí morálky a spravedlnosti Rawls ve své práci hojně navazuje, považuji za důležité se jejím představením alespoň na pár řádcích zabývat. Kant a Rawls mají ve svém uvažování rovnou několik nápadných podobností, z nichž první je společenská smlouva, lépe řečeno fakt, že je tato smlouva pouze hypotetická. Kant si je vědom limitů uzavření společenské smlouvy a její potenciální nespravedlnosti založené na konkrétních vlastnostech či požadavcích jednotlivých účastníků. Uvádí tedy, že by se principy spravedlnosti měly tvořit, jako by se na nich shodli všichni lidé. Sám Kant sice konkrétní principy spravedlnosti nesestavil, ale Rawls se tohoto úkolu ujal, navázal na Kantovu myšlenku a pomocí závoje nevědomosti zajistil, aby vnější vlivy (socioekonomický status, vrozená nadání apod.) neměly na výsledné principy dopad.³⁷

Další podobnost je možné nalézt uvnitř druhé formulace kategorického imperativu týkající lidské podstaty. Formulace zmíněného Kantova kategorického imperativu je následující: „*Jednej tak, abys používal lidství ve své osobě, tak i v osobě každého vždy zároveň jako účel, nikdy pouze jako prostředek*“.³⁸ Tímto Kant z podstaty odmítá hlavní myšlenku utilitarismu, který je založen na využití člověka jakožto prostředku, což je v přímém rozporu s touto formulací kategorického imperativu. Sám Rawls ve své práci uvádí, že jeho principy spravedlnosti jsou pouze jakousi reformulací právě zmíněného znění kategorického imperativu.³⁹

Poslední zásadní podobnost, kterou považuji za důležité zmínit, je rozhodování na základě autonomie. Pro Kanta existují dva způsoby jak se rozhodnout, přičemž jeden považuje za svobodný (autonomní) a druhý považuje za nesvobodný (heteronomní). Heteronomní jednání či rozhodování je založené na některém z vnějších vlivů, jinými slovy, z vnějšku přijde podnět a na jeho základě zareagují. Pro příklad, potřebuji na toaletu, a tak si na ni dojdou. Podle Kanta toto rozhodnutí není svobodné, jelikož jsem jej nevykonal pouze na základě svého přání (tj. protože jsem chtěl ze své podstaty), ale protože jsem k tomu byl na základě okolností donucen. Na druhé straně se nachází rozhodnutí, potažmo chování, zvané autonomní. Takovéto chování je podle Kanta čistě svobodné a není podmíněno vnějším vlivy. Jinými slovy, takovéto

³⁷ SANDEL, Michael J., 2015. Spravedlnost: co je správné dělat. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum. Politeia (Karolinum). ISBN 978-80-246-3065-6, s. 150, 151.

³⁸ KANT, Immanuel, 2014. *Základy metafyziky mravů*. 3. vyd. Praha: Oikoymenh. ISBN 978-80-7298-501-2, s. 90.

³⁹ GRIC, Joseph M., 1991. *Kant and Rawls: Contrasting Conceptions of Moral Theory*. London: Palgrave Macmillan. ISBN 978-0-333-53845-6, s. 11.

činy konáme pro ně samotné, svobodně jsme se pro ně rozhodli a nesledujeme jimi jiné cíle než naplnit jejich podstatu. Veškeré morální chování by mělo pocházet z autonomního jednání a jedině tak je lze považovat za svobodné, potažmo spravedlivé. Rawls na základě myšlenky autonomního jednání sestavuje původní situaci za závojem nevědomosti, kde se pokouší odebrat vnější vlivy působící na její účastníky, které by mohly mít vliv na jejich rozhodování, jenž by následně nebylo autonomní, nýbrž heteronomní.^{40, 41} V závěru této práce věnované kritice se konkrétně svobodě rozhodování věnuji, primárně však tvrzení, že principy Rawlsem zvolené, jsou podloženy heteronomií, nikoli, jak sám tvrdí, autonomií.

2.2 Společenská smlouva a původní stav

V této kapitole se zprvu hodlám věnovat dlouholeté tradici společenské smlouvy, zejména v podání Thomase Hobbesa, Johna Locka a Jean-Jacquesa Rousseaua, na kterou ve své práci Rawls navazuje a významným dílem k ní zároveň přispívá. Společenské smlouvě v podání Immanuela Kanta jsem se již zběžně věnoval v rámci předchozí kapitoly, tudíž ji zde záměrně vynechávám. Ve druhé části se zaměřím na Rawlsovo konkrétní pojetí společenské smlouvy a jak zapadá do jeho konceptu spravedlnosti v díle *Teorie spravedlnosti*.

Ačkoli se v mnohých ohledech teorie společenské smlouvy zmíněných autorů významně liší, jejich koncept je totožný a zakládá se na stejném tří-krokovém principu. Prvně je však nutné zmínit, že pokud zde hovoříme o společenské smlouvě, hovoříme pouze o její hypotetické verzi, nikoli o konkrétní sepsané smlouvě, která by byla v daném bodě v minulosti uzavřena. Společenská smlouva ve všech případech slouží primárně k obhájení moci státu nad jednotlivcem. Prvním společným krokem všech zmiňovaných společenských smluv je tzv. „původní stav“ (v Rawlsově podání hovoříme o „původní pozici“ či „situaci za závojem nevědomosti“⁴²). Původní stav představuje bezstátní společnost, ve které nefungují žádná pravidla, což ve většině případů představuje buďto bezprávi či přímo ohrožení života. Z tohoto původního stavu se jeho účastníci snaží přesunout, a tak mezi sebou sestavují hypotetickou společenskou smlouvu, jenž jim má zaručit větší míru bezpečí či zajištění určitých předem

⁴⁰ SANDEL, Michael J., 2015. *Spravedlnost: co je správné dělat*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum. Politeia (Karolinum). ISBN 978-80-246-3065-6, s. 128-139.

⁴¹ GRIC, Joseph M., 1991. *Kant and Rawls: Contrasting Conceptions of Moral Theory*. London: Palgrave Macmillan. ISBN 978-0-333-53845-6, s. 11, 12.

⁴² Viz kapitola Závoj nevědomosti.

smluvených práv. Posledním krokem je utváření této smlouvy, přičemž její účastníci souhlasí s nadvládou různě velikého státu výměnou za některé ze svých svobod či statků.⁴³

Nyní se přesuňme ke konkrétním příkladům společenských smluv výše zmíněných autorů, počínaje Thomasem Hobbesem, jenž je všeobecně považován za zakladatele tradice společenské smlouvy a v písemné podobě svou verzi představil v knize s názvem *Leviathan* (1651). Před samotným vznikem společenské smlouvy se lidé podle Hobbesa nacházeli v tzv. přirozeném stavu, který by bylo možné nazvat anarchií, jinými slovy bezvládím. Neexistovala žádná pravidla, lidé neměli žádná práva, žádného společného vůdce a bojovali mezi sebou o holý život. Tento stav Hobbes nazval „válkou všech proti všem“, kdy neexistoval žádný společenský ani politický život. Dle Hobbesových slov byl život člověka v tomto stavu „osamělý, nuzný, ošklivý, brutální a krátký“. Aby lidé unikli právě tomuto stylu života, rozhodli se mezi sebou uzavřít společenskou smlouvu a tím vyměnit některé ze svých svobod za záruku bezpečí mezi ostatními – vytvořili stát, jenž nad nimi tímto získal nadvládu.⁴⁴

Lockeovo pojetí společenské smlouvy se od Hobbesova značně liší a jedinými společnými jmenovateli zůstávají princip původního stavu a uzavření hypotetické společenské smlouvy. Locke na rozdíl od Hobbesa věřil, že člověk se rodí s již předem danými, Bohem určenými, základními právy, jimiž jsou práva na život, svobodu a majetek. V původním stavu podle Locka lidé žili ve strachu o tato základní lidská práva. Primární motivací pro vytvoření státu a uzavření společenské smlouvy v tomto případě nebylo ukončení války všech se všemi, jak tomu bylo v Hobbesově podání, nýbrž zabezpečení již zmíněných základních práv. Stát se v tomto případě stává aparátem k ochraně základních práv lidí, přičemž sami lidé by měli mít možnost stát kontrolovat a usměrňovat, tj. neměl by být jejich svrchovaným vládcem, ale spíše dohlížitelem – v tomto případě hovoříme o tzv. minimálním státě.⁴⁵

Poslední jmenovaný, J. J. Rousseau, se od předchozích dvou autorů ve svém pojetí společenské smlouvy liší nejen v podstatě, ale taktéž v jejím nahlížení. Locke i Hobbes věří, že společenská smlouva je kladným vývojovým bodem každé společnosti a je jeho nezbytnou součástí vedoucí k rozvoji společenského a politického života. Rousseau naopak tvrdí, že stav, ve kterém všichni bojují se všemi, je zapříčiněn státem vzniklým společenskou smlouvou, potažmo jeho vůdcem, nikoli lidskou podstatou, jak tvrdí Hobbes. Již z jeho díla

⁴³ HEYWOOD, Andrew, 2008. *Politologie*. 3. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. ISBN 978-80-7380-115-1, s. 110.

⁴⁴ HOBBS, Thomas, 2010. *Leviathan: Revised Edition*. Peterborough: Broadview Press. ISBN 978-1-55481-003-1, kapitola 13.

⁴⁵ HEYWOOD, Andrew, pozn. 43, s. 110.

Emil aneb O výchově (1762) může být patrné, že Rousseau bere společnost a stát jako korupční jednotku individua, nikoli jako prostředek k jeho kladnému vývoji, a proto je pro něj přirozený stav nadřazený instituci státu a stavu následujícím po uzavření hypotetické společenské smlouvy. Je tak jediným ze zmiňovaných autorů, který bere společenskou smlouvu jako krok zpět. Pro úplnost, v Rousseauově podobě společenské smlouvy funguje společnost na bázi demokracie, jelikož by vůdce měl mít a prosazovat stejné zájmy jako ti, kteří si tohoto vůdce zvolili.⁴⁶

Přesuňme se však nyní od tradičních autorů společenské smlouvy k Johnu Rawlsovi, který tuto tradici úspěšně oživil v moderní době. Pokud jsme u předchozích autorů hovořili o společenské smlouvě jakožto o hypotetické situaci, ve verzi Johna Rawlse musíme tento hypotetický rozměr brát v potaz ještě zřetelněji. Původní situace, chcete-li situace za závojem nevědomosti, je u Rawlse založena na myšlenkovém experimentu, jenž by měl sloužit k sestavení pravidel pro vytvoření spravedlivé společnosti, nikoli, jak bylo cílem předchozích autorů, ospravedlnit nadvládu státu nad jednotlivcem. Rawls přichází s původní situací, ve které se lidé ocitají za tzv. závojem nevědomosti. Za tímto závojem se nacházejí lidé, kteří by pomocí debaty a racionálního uvažování měli rozhodnout o principech spravedlnosti ve společnosti, v níž by následně měli žít. Závoj nevědomosti je možné interpretovat jakožto metaforický prvek vytvářející určitou míru nevědomosti u účastníků původní situace. Lidé, nacházející se za závojem nevědomosti, o sobě nevědí několik zásadních informací, na základě kterých by mohli své rozhodování o principech spravedlnosti směřovat v jejich osobní prospěch. Mezi tyto skryté informace patří socioekonomický status účastníků, jejich vrozená nadání, pohlaví či rasa. Dále pak nikdo z přítomných neví, jaké je jeho osobní pojetí dobra. Na základě absence těchto informací by podle Rawlse účastníci jeho hypotetické původní situace rozhodli o skutečně spravedlivých principech spravedlnosti. Ve své knize dokonce uvádí, k jakým principům by účastníci došli, čemuž se věnuje v rámci pozdější kapitoly.^{47, 48}

2.3 Závoj nevědomosti

V rámci předchozí kapitoly jsem se zabýval tradicí společenské smlouvy, zároveň jsem v závěru velice stručně představil základy pojetí společenské smlouvy Johna Rawlse a jeho hypotetické situace za závojem nevědomosti. Jelikož je objasnění Rawlsova pojetí původní

⁴⁶ ROUSSEAU, Jean-Jacques a Markéta ŠÁLENÁ. *O společenské smlouvě, neboli, O zásadách státního práva*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002. Knihovna společenských věd. ISBN 80-86473-10-4.

⁴⁷ SWIFT, Adam, 2005. *Politická filozofie: základní otázky moderní politologie*. Praha: Portál. Filozofie (Portál). ISBN 80-717-8859-7, s. 30, 31.

⁴⁸ Viz kapitola Principy spravedlnosti.

situace pro plné porozumění jeho teorii spravedlnosti a primárně jejím principům v ní obsažených stěžejní, věnuji jejímu detailnímu výkladu následující kapitole.

Jak již bylo zmíněno výše, Rawls nahlíží na původní situaci a společenskou smlouvu odlišným způsobem než její tradiční autoři. Používá ji totiž jakožto myšlenkový experiment k dosažení skutečně spravedlivých principů spravedlnosti. Pro pochopení následující části je důležité uvést způsob, jakým Rawls chápe spravedlnost. Rawls své pojetí spravedlnosti, a také později jednu ze svých knih, pojmenovává „spravedlnost jako férovost“, z čehož plyne touha po vytvoření určité rovnosti mezi účastníky původní situace a tím následné férovosti vzniklých principů spravedlnosti. V návaznosti na zmíněné Rawls pro svou původní situaci za závojem nevědomosti nastavuje sérii podmínek, jejichž splnění by dle jeho představ mělo garantovat výstup v podobě skutečně spravedlivých principů spravedlnosti. Jedním z nejdůležitějších požadavků je pro Rawlsovu původní situaci naprostá rovnost mezi morálními osobami⁴⁹, tj. účastníky této hypotetické situace. Tento požadavek se může zdát poněkud neurčitý, a tak jej Rawls specifikuje, omezí účastníkům přístup ke specifickým informacím. Zde přichází již zmíněná metafora zvaná „závoj nevědomosti“. Účastníci původní situace, v rámci zajištění rovnosti, nesmí znát své přednosti, nadání, zda jsou vzdělání či nevzdělání, zda pochází z bohaté či chudé rodiny potažmo společnosti apod. Jinými slovy, účastníci nemají informace o svém socioekonomickém postavení ani o vlastnostech vzniklých přirozenou náhodou. Další důležitá informace, jenž je účastníkům skryta, je jejich osobní pojetí dobra, které se může zakládat například na náboženství či na kulturním vlivu. Důvod, proč Rawls zmíněné informace osobám za závojem nevědomosti zatajuje, je poměrně zřejmý. Člověk, jenž zná své přednosti, může těchto předností využít ve svůj prospěch. Bohatí účastníci by s největší pravděpodobností principy spravedlnosti nastavili tak, aby vyhovovaly právě jejich potřebám, zatímco chudí by učinili pravý opak.⁵⁰

Důvod vlivu osobnostních vlastností na vznikající principy spravedlnosti nemusí být nutně založen pouze na egoistickém základu, jak je uvedeno v rámci příkladu s chudými a bohatými. Rozdílná náboženství a různé kultury nahlíží na pojetí dobra odlišnými způsoby a účastníci, znalí svého pojetí dobra, by se, čistě nesobecky, snažili principy spravedlnosti nastavit právě podle něj. V některých kulturách je například v pořádku zloději useknout ruku, naopak v jiných kulturách se zloděj vsadí do vězení, či musí škodu nahradit. Zároveň je důležité

⁴⁹ Osoba schopná morálního jednání, viz také kapitola Kant a morální principy člověka.

⁵⁰ RAWLS, John, 1999. *A Theory of Justice*. Revised edition. Massachusetts: Belknap Press. ISBN 978-0-674-00078-0, s. 15-17.

si uvědomit, že Rawls tyto informace neodstraňuje z pozice nedůvěry k účastníkům, jelikož k nim referuje jako k morálním osobám, ale z důvodu, aby výsledné principy ochránil před předsudky, které mohou být v účastnících ve spojení se zmíněnými predispozicemi hluboce zakořeněny. Jinými slovy se snaží, aby rozhodování účastníku co nejvíce podléhalo principům autonomie nikoli heteronomie.⁵¹

Zatajením informací však požadavky na účastníky Rawlsovy původní situace nekončí. Aby byla původní situace za závojem nevědomosti úspěšně uskutečnitelná podle Rawlsových představ, účastníci musí splňovat následující předpoklady. Všichni účastníci si musí být rovni, což v praktickém pojetí představuje rovnocenný hlas v rámci jednání o principech spravedlnosti, možnost vznášet námítky, či jiné návrhy apod. Dále je pak stěžejní, aby byl každý účastník schopný racionálního a morálního uvažování, zároveň by měl mít cit pro obecnou spravedlnost, přičemž by měl být schopen zvolit právě ty a jedině ty principy, které jsou pro všechny, buď nejméně nevhodné, nebo naopak nejvíce vhodné – poslední požadavek by měl dle Rawlsových slov automaticky vyplynout z nevědomosti vrozených předpokladů. V neposlední řadě by měli být účastníci schopni zvolené principy chápat, souhlasit s nimi a v budoucnu podle nich i jednat.⁵²

Výstupem původní situace je, jak již bylo zmíněno výše, soubor principů spravedlnosti, na kterém se všichni účastníci dobrovolně shodli. Výsledné principy spravedlnosti by ze své podstaty neměly nikoho zvýhodňovat, jelikož za závojem nevědomosti žádný z účastníků neví, jaké jsou jeho přednosti, či k jaké sociální skupině patří. Každý účastník by se snažil prosadit principy co nejvýhodnější pro všechny typy lidí a různé socioekonomické skupiny, což je podle Rawlse nejvíce férové a spravedlivé. K výsledným principům je ještě důležité podotknout, že Rawlsovi nutně nejde o vytvoření zbrusu nových principů v každé verzi hypotetické situace. Účastníci sice neví, jaké mají nadání, k jaké socioekonomické skupině patří, či jaké je jejich pojetí dobra, ale vědí, že tyto pojmy existují, co představují a čím jsou v reálném světě reprezentovány. Za závojem nevědomosti nutně nemusí dojít k vytváření nových principů, jak bylo zmíněno výše, ale Rawls se spokojí se zhodnocením stávajících principů, které jsou

⁵¹ RAWLS, John, 1999. *A Theory of Justice*. Revised edition. Massachusetts: Belknap Press. ISBN 978-0-674-00078-0, s. 15-17.

⁵² RAWLS, John, pozn. 51, s. 17.

účastníkům známy, a výběrem těch nejspravedlivějších podle nejlepšího vědomí a svědomí všech přítomných za pomoci specifické rozhodovací metody.^{53, 54}

Předtím, než se budeme věnovat konkrétním principům, které by podle Rawlse účastníci v původní situaci zvolili, je poměrně zásadní zmínit metodu, již by měli účastníci použít k sestavení nejlepšího souboru principů spravedlnosti. Hovoříme o tzv. „reflective equilibrium“, ve volném překladu o „rovnováze uvažování“. Tato metoda využívá podstatu intuicionismu, o kterém jsem se již zmiňoval v jedné z předchozích kapitol.⁵⁵ Ve zkratce, v rámci intuicionismu se k určení hodnot, v tomto případě spravedlnosti, používá vrozené intuice a hodnot v ní uložených. Princip rovnováhy uvažování je v našem případě založen na porovnávání konkrétního souboru principů spravedlnosti, popř. jednotlivých principů, s lidskou intuicí a souborem principů spravedlnosti v ní obsažených. Rovnováhu uvažování je možné použít na jakékoli jiné hodnoty, primárně však ty, jež jsou spojeny s morálkou. Výsledkem porovnávání mohou být pouze dva následující stavy. V prvním stavu se oba soubory či jednotlivé hodnoty shodují, a to je známka toho, že se nám podařilo dosáhnout rovnováhy uvažování, chcete-li reflective equilibrium, což s největší pravděpodobností značí nález toho správného souboru principů spravedlnosti či jeho částí. V opačném případě, kdy se soubory neshodují, máme v původní situaci dvě možnosti. Buďto nový soubor principů zavrhneme jakožto špatný, popř. chybný, nebo se pokusíme kriticky nahlédnout na náš vlastní soubor pocházející z intuice a v případě potřeby jej pozměnit. Sám Rawls ovšem zmiňuje, že dosáhnout bezchybné rovnováhy uvažování je zbožné přání, kterého je velmi těžké, ne-li nemožné, dosáhnout, a tudíž bychom jej neměli bezpodmínečně vyžadovat. Hlavním cílem se tím pádem stává pokus o co nejbližší přiblížení se rovnováze uvažování.⁵⁶

Nyní, když je již zřejmé, jaké podmínky musí účastníci původní situace splňovat, a jakým způsobem rozhodnou o vítězných principech, zbývá doplnit, jaká kritéria by měly splňovat samotné principy. Rawls uvádí pět základních charakteristik, jež musí každý princip spravedlnosti splňovat, aby jej bylo možné prohlásit za použitelný a spravedlivý. Každý princip musí být obecný, univerzální, veřejný, zařaditelný a konečný. Obecnost v tomto případě pro princip představuje schopnost být definován pravými a konkrétními jmény. Univerzálnost hovoří sama za sebe, takovýto princip je možné aplikovat na všechny situace a na všechny

⁵³ RAWLS, John, 1999. *A Theory of Justice*. Revised edition. Massachusetts: Belknap Press. ISBN 978-0-674-00078-0, s. 17-18.

⁵⁴ MANDLE, Jon, 2009. *Rawls's A Theory of Justice: An introduction*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-85392-7, s. 40, 41.

⁵⁵ Viz kapitola Filozofický kontext.

⁵⁶ RAWLS, John, pozn. 53, s. 18, 42-46.

účastníky. Vlastnost veřejnosti předurčuje princip k tomu, aby k němu všichni, kteří by se podle něj měli řídit, měli přístup a chápali jej. Zařaditelnost umožňuje principu porovnání s ostatními principy a zařazení na pozici v rámci škály vhodnosti, tj. pokud je jeden princip lepší než ten druhý, měl by být na základě této vlastnosti zařazen na vyšší pozici. Konečnost principu umožňuje, aby byl považován za nástroj k dosažení konečného řešení konkrétního problému, které nikdo nehodlá zpochybňovat.⁵⁷

Rawls ve své knize *Teorie spravedlnosti* věnuje poměrně velkou část textu popisu různých principů, které by dle jeho názoru v původní situaci vyvstaly k debatě a hodnocení v rámci rovnováhy uvažování. Zároveň si však opatrně připravuje půdu k tomu, aby čtenář později sympatizoval s jím zvolenými principy. Rawls se zaměřuje na popsání principů, jež by sloužily k tvorbě základní struktury společnosti za využití jediného schématu spolupracujících institucí. Za využití podmínek a restrikcí na výše zmíněné účastníky Rawls dochází k následující dvěma, respektive třem, principům spravedlnosti.⁵⁸

1. „Každý člověk má mít rovné právo na co nejrozsáhlejší systém základních svobod, který je slučitelný s podobným systémem svobod pro všechny.
2. Sociální a ekonomické nerovnosti mají být uspořádány tak, aby: a) sloužily k maximálnímu prospěchu nejméně zvýhodněných občanů a b) byly spojeny s úřady a funkcemi, které jsou otevřeny všem v podmínkách férové rovnosti příležitosti.“⁵⁹

Tyto principy je možné v chronologickém pořadí nazvat následovně: **princip stejných práv (1), princip difference (2a) a princip férové rovnosti příležitostí (2b)**. Jejich detailnímu rozboru a odůvodnění jejich zvolení za závojem nevědomosti se věnuji v následujících kapitolách.

2.4 Principy spravedlnosti

Principy spravedlnosti, Rawlsem vyvozené za pomoci myšlenkového experimentu nazvaném závojem nevědomosti v původní situaci, jsou stěžejní a zároveň k diskuzi nejpodnětnější částí celého jeho díla *Teorie spravedlnosti*. Jak již bylo zmíněno dříve, jedná se o dva principy, přičemž ten druhý je rozdělen na další dva. Hovoříme zde o principu stejných práv, jakožto o prvním principu, a druhém principu, složeném ze dvou dalších – principy

⁵⁷ GRAHAM, Paul, 2007. *Rawls*. Oxford: Oneworld Publications. ISBN 978-1-85168-483-0, s. 37.

⁵⁸ MANDLE, Jon, 2009. *Rawls's A Theory of Justice: An introduction*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-85392-7, s. 46, 47.

⁵⁹ SWIFT, Adam, 2005. *Politická filozofie: základní otázky moderní politikologie*. Praha: Portál. Filozofie (Portál). ISBN 80-717-8859-7, s. 32.

diference (2a) a férové rovnosti příležitostí (2b). Rawlsovým cílem je tyto principy použít ke tvorbě základní struktury společnosti, pro tvorbu vlády, základních práv a povinností a v neposlední řadě k rozdělení sociálních a ekonomických zvýhodnění. Základní struktura společnosti s využitím konkrétních institucí rozděluje tzv. primární statky, mezi které patří práva, svobody, příležitosti, příjem, majetek a sebeúcta (můžeme o nich taktéž hovořit jakožto o sociálních primárních statcích). Další primární statky nespádající pod přímou nadvládu základní struktury společnosti nazýváme přírodními primárními statky a patří mezi ně zdraví, představitivost, inteligence apod.⁶⁰

Z logických důvodů je první princip nadřazen tomu druhému, a na první pohled z méně pochopitelných důvodů je druhá část druhého principu nadřazena jeho první části. Nadřazenost prvního principu nad druhým je nesmírně důležitá, jelikož na základě druhého principu by mohly nastat situace, jejichž podstata by některé z občanů mohla omezovat či dokonce diskriminovat. Jinými slovy, nedošlo by k poskytnutí „co nerozsáhlejšího systému základních svobod“, což je pro Rawlse nepřijatelné, jelikož považuje základní práva za nenahraditelná. Tím, že první princip nadřadí tomu druhému, se vyvaruje situacím, ve kterých by omezení určitých svobod mohlo být odůvodněno sociální či ekonomickou kompenzací a zajistí tak základním právům výsadní pozici. Taktéž je důležité zmínit důvod, proč jsou principy rozděleny právě tímto dvoubodovým způsobem. Pro Rawlse jsou v pojmu spravedlnosti nejdůležitější práva, potažmo svobody, a socioekonomické výhody či nevýhody. Tyto dva prvky se od sebe svou podstatou značně liší a vyžadují rozdílný přístup, z toho důvodu Rawls přichází s dvěma principy, každý zaměřen na jinou oblast spravedlnosti. První, věnující se na základě své nadřazenosti bezpodmínečnému zajištění základních práv, a druhý, zajišťující rovnováhu v oblasti sociálních a ekonomických zvýhodnění.⁶¹

2.4.1 Princip stejných práv

Prvním, a zároveň tím dominantnějším ze dvou principů spravedlnosti, je princip zvaný princip stejných práv. V plném znění má následující podobu: „*Každý člověk má mít rovné právo na co nejrozsáhlejší systém základních svobod, který je slučitelný s podobným systémem svobod pro všechny.*“⁶² V úvodu této kapitoly jsem se již zběžně zmínil o některých změnách v Rawlsově teorii od původní verze, přičemž mnou konkrétně zmíněný se týkal principu

⁶⁰ RAWLS, John, 1999. *A Theory of Justice*. Revised edition. Massachusetts: Belknap Press. ISBN 978-0-674-00078-0, s. 54.

⁶¹ RAWLS, John, pozn. 60, s. 53.

⁶² SWIFT, Adam, 2005. *Politická filozofie: základní otázky moderní politikologie*. Praha: Portál. Filozofie (Portál). ISBN 80-717-8859-7, s. 32.

stejných práv. Po přečtení následujícího textu bude zřejmé, proč je právě tato změna důležitá. Ve své první verzi Rawls hovoří o „*rovném právu na co nejvíce totožné svobody*“ a v revidované verzi posléze píše o „*rovném právu na co nejrozsáhlejší systém základních svobod*“. Tato drobná změna umožňuje Rawlsovi definovat nepopíratelné základní svobody, které by mohly v případě první formulace v určitých výstupech zaniknout. Zároveň pak první formulace mohla u některých evokovat, že existuje nějaký konkrétní soubor „totožné svobody“, jenž však nebyl Rawlsem původně definován.^{63, 64} Ještě předtím, než se podrobněji zaměříme na princip samotný, musíme si na základě výše zmíněného definovat pojem základní svobody, přesněji, co si pod tímto pojmem představuje sám autor, a které svobody do systému zařadil.

Ačkoli je výčet základních práv, chcete-li svobod, ze své podstaty („co nejrozsáhlejší systém“) poměrně vyčerpávající a pro každý typ společnosti, v jejímž rámci by se vytvářel, by byl odlišný, Rawls ve svém díle uvádí pouze ty, jež z tohoto výčtu považuje za základní a nejdůležitější. Jejich výsledný výběr je následující:

- „*Politická svoboda (právo volit a zastávat veřejný úřad), svoboda slova a shromažďování se;*
- *svoboda přesvědčení a volnost myšlení;*
- *svoboda osob, zahrnující ochranu před psychickým nátlakem, fyzickým napadením a oddělením částí těla (narušení integrity lidské osoby);*
- *právo vlastnit soukromý majetek a ochrana před neopodstatněným zadržením a uvězněním podle konceptu ukotveného v zákoně;*
- *všechny výše zmíněné svobody a práva jsou pro všechny totožná*“⁶⁵

V návaznosti na počet a Rawlsem přikládanou důležitost na vytyčená práva a svobody přichází Catherine Audard ve své knize s názvem *John Rawls* (2007) se zajímavým poznatkem, týkajícím se úrovně liberálnosti Rawlsovy koncepce. Audard poznamenává, že vytyčením poměrně velkého počtu práv a svobod, v jejím pojetí spíše restrikcí vůči ostatním, se Rawls odchyluje od tradice klasického liberalismu. Jedním z hlavních cílů klasického liberalismu je totiž maximalizace svobody a minimalizace jakýchkoli restrikcí či omezení, což se, při pohledu

⁶³ MANDLE, Jon, 2009. *Rawls's A Theory of Justice: An introduction*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-85392-7, s. 48.

⁶⁴ Jedním z autorů upozorňujícím na tento fakt byl H. L. A. Hart, v textu "Rawls on Liberty and Its Priority" (1973).

⁶⁵ RAWLS, John, 1999. *A Theory of Justice*. Revised edition. Massachusetts: Belknap Press. ISBN 978-0-674-00078-0, s. 53.

na obsáhlý výčet Rawlsových požadavků v rámci jeho teorie a formulaci „co **nejrozsáhlejší** systém základních svobod“, očividně neděje.⁶⁶

Vraťme se nyní od definice základních svobod zpět k výkladu podstaty principu základních svobod. Jelikož tak ve své práci činí sám Rawls, považuji i já za důležité opětovně zmínit nadřazenost prvního principu nad tím druhým, jelikož nedodržení této posloupnosti by mohlo vést k odlišným výsledkům hlavního údělu a samotné podstaty prvního principu. Princip stejných práv je pro Rawlse základním kamenem k vytvoření prvotní struktury společnosti, které má následně sloužit. Je důležité si uvědomit, že tento princip má být primárně využit k vytvoření institucí a pravidel v nich obsažených, nemá za cíl pomáhat osobám, jenž se jím řídí, v každodenním životě. Instituce v tomto případě chápeme jakožto veřejné instituce, např. úřady, vládní aparát, systém sociální podpory apod.⁶⁷

Co je tedy hlavním cílem prvního principu? Odpověď na tuto otázku je možné rozložit na dvě základní části – zaprvé zajistit určitý typ rovnosti mezi všemi, a zadruhé zaručit soubor základních práv. Na první pohled se může zdát, že první princip vede k egalitářské, chcete-li rovnostářské, společnosti, což může být při detailním pohledu mírně zavádějící. Lidé, řídicí se prvním principem, by totiž nutně neměli naprosto totožné svobody, jak je patrné z formulace „slučitelný s **podobným** systémem svobod pro všechny“. Je tedy možné tvrdit, že tyto systémy by si byly velice podobné, nikoli však totožné, potažmo čistě rovnostářské. Jak tedy podle tohoto principu zajistíme Rawlsem zmiňované základní svobody pro všechny? Odpověď, a svým způsobem i pojistka, se nachází ve znění druhého principu. Veškeré nerovnosti, dle jeho formulace, musí sloužit ku prospěchu všem, „*nerovnosti mají být uspořádány tak, aby:* a) *sloužily k maximálnímu prospěchu nejméně zvýhodněných občanů*“. V případě, že bychom jakémukoli jednotlivci odebrali nějakou ze základních svobod, automaticky tím popíráme podmínku o prospěchu, z čehož vyplývá, že základní svobody musí být totožné a přístupné pro všechny.⁶⁸ Takto vykládá část o podobnosti v prvním principu profesor Jon Mandle, sám Rawls ale první princip obhájí následujícími slovy: „*narušení základních rovných svobod chráněných prvním principem není možné ospravedlnit ani kompenzovat ekonomickými*

⁶⁶ AUDARD, Catherine, 2007. *John Rawls*. Stocksfield: Acumen Publishing Limited. ISBN 978-1-84465-050-7, s. 90, 91.

⁶⁷ RAWLS, John, 1999. *A Theory of Justice*. Revised edition. Massachusetts: Belknap Press. ISBN 978-0-674-00078-0, s. 53

⁶⁸ MANDLE, Jon, 2009. *Rawls's A Theory of Justice: An introduction*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-85392-7, s. 49.

a sociálními výhodami.“⁶⁹ Z této části věty je patrné, že základní svobody založené na prvním principu jsou nedotknutelné samy o sobě a nikoli z pozice druhého principu. Dále pak Rawls uvádí: „*tento systém musí být totožný pro všechny.*“⁷⁰ Dle mého názoru zde pouze došlo k záměně významů, a slovo „podobný“ zde představuje podobnost v podstatě tvorby systému svobod, nikoli v jejich konkrétním výčtu. Ať už je správnost výkladu na straně mé či profesora Mandla, Rawls se rovnostářské společnosti opravdu výrazně přibližuje v obou případech, přičemž někteří jej za rovnostáře, pravděpodobně na základě rovnosti v prvním principu, a rovnosti v principu difference, považují. Je důležité si uvědomit, že nerovnosti založené na druhém principu nemusí nutně znamenat výrazný odklon od ideje egalitářské společnosti.

2.4.2 Princip difference a férové rovnosti příležitostí

Podobně jako u prvního principu, je druhý princip zaměřen na specifickou oblast budované společnosti. Zatímco první princip si za cíl vytyčuje definici základních rovných práv a svobod, druhý princip se v rámci svých dvou bodů věnuje rozdělení, v tomto případě spíše přerozdělení, sociálních a ekonomických zdrojů. Jinými slovy, se podle druhého principu řeší rozdělení příjmu a majetku, či rozdělení autority a odpovědnosti v rámci organizací na jeho základě vytvořených.⁷¹ Plné znění druhého principu je následující: „*Sociální a ekonomické nerovnosti mají být uspořádány tak, aby: a) sloužily k maximálnímu prospěchu nejméně zvýhodněných občanů a b) byly spojeny s úřady a funkcemi, které jsou otevřeny všem v podmínkách férové rovnosti příležitostí.*“⁷² Jak může být z číselného řazení principů i předchozího textu patrné, pravidla stanovená za pomoci druhého principu musí prvně splňovat podmínky principu prvního, tj. není možné splněním podmínek druhého principu narušit práva a svobody vzniklá na základě principu stejných práv. Dále je důležité zmínit fakt, o kterém jsem se již zmiňoval výše, a který nemusí být na první pohled bez Rawlsova objasnění očividný. Oním faktem je nadřazenost druhé části druhého principu nacházející se pod bodem b) (princip férové rovnosti příležitostí) nad první částí formulovanou pod bodem a) (princip difference). V rámci druhého principu je, na základě zmíněného, nejprve nutné zajistit férovou rovnost příležitostí, a následně se věnovat úpravě sociálních a ekonomických nerovností ku prospěchu nejméně zvýhodněných, nikoli naopak.⁷³ Předtím, než se budeme

⁶⁹ RAWLS, John, 1999. *A Theory of Justice*. Revised edition. Massachusetts: Belknap Press. ISBN 978-0-674-00078-0, s. 54.

⁷⁰ RAWLS, John, pozn. 69, s. 54.

⁷¹ RAWLS, John, pozn. 69, s. 53.

⁷² SWIFT, Adam, 2005. *Politická filozofie: základní otázky moderní politikologie*. Praha: Portál. Filozofie (Portál). ISBN 80-717-8859-7, s. 32.

⁷³ SWIFT, Adam, pozn. 72, s. 32.

věnovat výkladu druhého principu, je důležité zmínit poslední informaci. Na základě druhého principu zákonitě dojde k nerovnostem ve společnosti, primárně v rozdělení majetku a sociálního postavení, přičemž Rawls nepovažuje tyto nerovnosti za nespravedlivé, jelikož jsou na základě jeho principu nejvýhodnější i pro ty nejméně zvýhodněné. Pokud bychom problematiku nahlédli z druhé strany, veškerá nespravedlivost vzniká pouze v případě, kdy nejsou vzniklé nerovnosti nejvíce výhodné i pro ty, kteří z této nerovnosti těží nejméně. Druhý princip ve výsledku určuje, jaké nerovnosti ve společnosti je možné považovat za spravedlivé a jaké nikoli.⁷⁴

Princip férové rovnosti příležitostí (2b)

Jelikož je nadřazenost principu férové rovnosti příležitostí pro Rawlsovu teorii důležitá, věnuji výkladu tohoto principu přednost před výkladem principu difference. V první řadě je důležité definovat, jaký je rozdíl mezi férovou rovností příležitostí a rovností příležitostí jako takovou. Nepochopení či záměna těchto dvou pojmů by mohla vést k nesprávnému vyložení Rawlsova pojetí spravedlnosti. Férová rovnost příležitostí znamená, že všichni občané měli stejnou příležitost vyhnout se znevýhodněné situaci, tj. pozici již zmiňovaných, nejméně zvýhodněných. Zatímco rovnost příležitostí by v konvenčním stylu⁷⁵, podle Adama Swifta, znamenala, že by všichni měli totožnou možnost získat určité sociální pozice (pracovní pozice, místa na určitých typech škol apod.) na základě jejich vlastností a nehledě na jejich původ, ekonomické zázemí či náboženské přesvědčení. To však není vše, konvenční rovnost příležitostí by znamenala, že všichni by měli mít naprosto stejný nárok na získání vlastností na jejichž základě by měli přístup k sociálním pozicím. V reálném světě by takováto společnost (založená na rovnosti příležitostí) musela projít velkými změnami, aby takového typu rovnosti dosáhla, potažmo vzniklé nerovnosti srovnala.⁷⁶

Pokud bychom měli konkrétně vyložit, co přesně princip férové rovnosti příležitostí znamená, je možné použít Rawlsovo objasnění. Zmíněný princip by měl zajistit, aby občané, kteří mají podobné vlastnosti a jsou podobně motivováni, dosáhli ve všech oblastech sociálního života na podobnou úroveň. Tento fakt by měl být zajištěn zmiňovanými „úřady a funkcemi, které jsou otevřeny všem“. Pro Rawlse férová rovnost příležitostí představuje, jeho slovy,

⁷⁴ RAWLS, John, 1999. *A Theory of Justice*. Revised edition. Massachusetts: Belknap Press. ISBN 978-0-674-00078-0, s. 52-54.

⁷⁵ Tři způsoby nahlížení rovnosti příležitostí definuje Adam Swift ve své knize *Politická filozofie (2005)*, přičemž pro tuto práci využívám tzv. konvenční rovnost příležitostí, která je všeobecně nejrozšířenější.

⁷⁶ SWIFT, Adam, 2005. *Politická filozofie: základní otázky moderní politikologie*. Praha: Portál. Filozofie (Portál). ISBN 80-717-8859-7, s. 100-103.

„soubor institucí, které zajistí podobné šance na vzdělání a kulturu pro osoby, které jsou podobně motivovány, a udržuje úřady a pozice otevřené pro všechny na základě vlastností a snah spojených s relevantními povinnostmi a úkoly.“^{77, 78} Nejlepším způsobem, jak této rovnosti dosáhnout, je centralizovaný a univerzální systém školství, který všem občanům poskytne stejné vzdělání, zahladí třídní rozdíly, a tím pádem zajistí stejnou počáteční pozici v rámci volného trhu. V tento moment by byl každý zodpovědný za své úspěchy, popř. neúspěchy. Za podobnou práci by získal podobné ocenění a nebylo by možné o sociálních či tržních interakcích tvrdit, že jsou nespravedlivé. Ačkoli je výchozí pozice všech občanů velmi vyrovnaná, za usilovnější práci má dotyčný šanci získat vyšší příjem. Motivace pro vyšší pracovní nasazení, na rozdíl od plně rovnostářských systémů, zůstává. Tento systém se může na první pohled zdát jakožto velice vyrovnaný a spravedlivý, ale sám Rawls v něm vidí minimálně dva zásadní problémy bránící nastolení plně férové rovnosti příležitostí.⁷⁹

První překážkou je sociální instituce rodiny, která dle Rawlse neumožňuje plnou férovost rovnosti příležitostí mezi sociálními třídami. Rodina skýtá pro Rawlsův systém zdánlivě neřešitelný problém, jelikož její zrušení považuje za nepřijatelné či jako příliš velký zásah do společnosti v rámci potlačení rozdílů mezi sociálními skupinami. Zmíněnému nepřispívá ani fakt, že nám není znám vhodnější systém sociální reprodukce nežli rodina. Ačkoli v Rawlsově systému neexistují soukromé školy a vzdělání je vesměs univerzální, rodina má na výchově a výsledné podobě dítěte nezanedbatelný vliv. Pokud je rodina dobře zajištěná, mentálně stabilní, dostatečně vzdělaná v ohledu výchovy dítěte, může dítěti poskytnout vhodné prostředí k vývoji, může jej dovzdělávat v určitých oblastech či ho nasměrovat v samostudiu. Takové dítě posléze disponuje určitými výhodami v sociálním životě oproti dítěti, které takový přístup, potažmo výchovu, nemělo. Odpovědnost za získanou výchovu ovšem není možné umístit na dítě, a tím pádem, pokud nejsme ochotni zrušit rodinu jako takovou, nerovnosti mezi sociálními skupinami zákonitě získáme.⁸⁰

Druhou překážkou jsou vrozená nadání a talenty. Pokud se nám podaří na základě výše zmíněného univerzálního systému vzdělávání dosáhnout určité rovnosti mezi sociálními skupinami, stále nám zbývají vrozená nadání získaná přirozeným štěstím, chcete-li náhodou.

⁷⁷ RAWLS, John, 1999. *A Theory of Justice*. Revised edition. Massachusetts: Belknap Press. ISBN 978-0-674-00078-0, s. 245, 246.

⁷⁸ TALISSE, Robert B., 2001. *On Rawls: A Liberal Theory of Justice and Justification*. Belmont: Wadsworth. ISBN 0-534-58369-5, s. 42, 43.

⁷⁹ LOVETT, Frank, 2011. *Rawls's A Theory of Justice: A Reader's Guide*. New York: Continuum International Publishing Group. ISBN 978-0-8264-3781-5, s. 54.

⁸⁰ LOVETT, Frank, pozn. 79, s. 54.

Pokud proti sobě postavíme dva občany, kteří obdrželi stejné vzdělání, ve výhodě bude ten, který má pro danou situaci větší nadání, přičemž se o tuto výhodu nijak nezasloužil, jelikož se s daným nadáním již narodil. Očividnější je tento problém z druhé strany. Občan nedisponující nadáním pro danou situaci je znevýhodněný, a ani v nejmenším za tento stav nemůže, jelikož neměl příležitost ani šanci jej ovlivnit. Samozřejmě je nutné podotknout, že rozvíjení specifických vrozených nadání je na odpovědnosti každého z přítomných a ti, kteří se o jejich rozvoj zasazují, by také měli být za rozvinuté vlastnosti odměněni v podobě konkrétní sociální či ekonomické výhody. Jelikož není možné přesunout vinu za rodinu ani vrozené vlastnosti na konkrétní občany, musíme se spokojit s tím, že se k férové rovnosti příležitostí pouze přiblížíme.⁸¹

Princip difference (2a)

Jak může být z předchozího textu patrné, princip férové rovnosti příležitostí je sám o sobě k nastolení spravedlivé společnosti nedostačující a při praktické aplikaci by mnoho palčivých společenských problémů spojených s nerovností neřešil. Přirozeně tak vyžaduje korekci nedostatků vzniklých na základě zmiňované instituce rodiny či vrozených nadání. Odpověď a částečné řešení nám může poskytnout poslední princip, princip difference. Navzdory tomu, jak může dosavadní argumentace vypadat, Rawls tímto principem nenastolí plně rovnostářské rozdělení statků. Proč v principu difference nesrovná totožným rozdělením sociálních a ekonomických statků rozdíly vzniklé navzdory principu férové rovnosti příležitostí? Odpověď se nachází v zájmu o pokrok společnosti. V plně rovnostářské společnosti, ve které bude docházet k totožnému rozdělení ekonomických a sociálních statků, nebudou lidé motivováni k rozvíjení svých vrozených nadání ani již naučených dovedností. (Berme tento argument obecně, samozřejmě bychom našli několik jedinců, kteří by své dovednosti rozvíjeli dobrovolně, pro dobrý pocit či z nadšení z konkrétního oboru. Ve společnosti založené na tržních principech by však obecně platilo, že by motivace k dalšímu rozvíjení dovedností chyběla. Příkladem nám mohou být socialistické režimy.) Společnost, ve které lidé postrádají takovou motivaci, by s největší pravděpodobností v oblasti rozvoje stagnovala, či by se rozvíjela velmi pomalu, což by ji mohlo v rámci globálního trhu zdiskreditovat a její občané by se neměli tak dobře, jak by mohli.⁸²

⁸¹ LOVETT, Frank, 2011. *Rawls's A Theory of Justice: A Reader's Guide*. New York: Continuum International Publishing Group. ISBN 978-0-8264-3781-5, s. 54.

⁸² LOVETT, Frank, pozn. 81, s. 55, 56.

Pojďme se nyní zaměřit na samotný význam principu difference, jehož formulace je následovná: „*Sociální a ekonomické nerovnosti mají být uspořádány tak, aby: a) sloužily k maximálnímu prospěchu nejméně zvýhodněných občanů*“⁸³ Před samotným výkladem definice je důležité zmínit, že v tomto principu Rawls rozděljuje primární statky (kromě základních svobod a práv) mezi „reprezentativní osoby“, které můžeme chápat jako konkrétní sociální skupiny, nikoli jako jednotlivé občany. Navzdory předchozím očividným snahám o zahlazení co největšího počtu rozdílů a nastolení rovnostářského systému, princip difference s nerovnostmi vyloženě počítá, explicitně je povoluje a za určitých podmínek je považuje za spravedlivé. Zmiňovanou podmínkou je zajištění výhodnosti veškerých nerovností pro ty nejméně zvýhodněné. Hovoříme-li v tomto případě o nerovnostech, jedná se o nerovnosti vzniklé navzdory předchozím dvěma principům, jež mají zajistit co nejmenší počet práv těchto nerovností. Pokud v rámci libovolné situace přeci jen dojde k určitým nerovnostem, ať už sociálním či ekonomickým, musí z této situace těžit i ti, kterým tato situace přináší tu nejmenší výhodu. Pokud nerovnost tuto podmínku splňuje, je jí možné prohlásit za spravedlivou, je-li tomu naopak, tato nerovnost je v rámci Rawlsovy teorie spravedlnosti nespravedlivá a nesmí vzniknout, či musí být nějakým způsobem kompenzována. Všechny nerovnosti vzniklé tímto způsobem je nutné podložit tvrzením, že zvýhodňují i ty nejméně zvýhodněné, což pro praktické užití znamená, že nerovnosti musí obhajovat ti, v jejichž prospěch by měly být.⁸⁴

Pro objasnění principu difference z praktického hlediska používám příklad filozofa Allena Buchanana uvedený Robertem Talissem, který celou situaci přehledně ilustruje: „*Představme si, že je k navýšení zaměstnanosti a produkci nových typů zboží a služeb ve specifickém odvětví zapotřebí investice velkých rozměrů. Dále pak uvažujme, že na základě této investice dojde k navýšení zaměstnanosti, výrobě nového zboží a poskytování nových služeb, přičemž zmíněné bude ve výsledku k užítku nejméně zvýhodněným občanům dané společnosti. Specificky pak uvažujeme, že takováto investice, pokud je jí možno dosáhnout, výrazně zvýší příjmy těch nejméně zvýhodněných, kteří do té doby byli nezaměstnaní a navýší stávající příjmy již pracujících zaměstnanců. Představme si ale, že konkrétní jednotlivci nebudou ochotni podstoupit riziko spojené s tak velkou investicí, pokud nebudou mít jistotu velkých zisků vycházejících z této investice. V takovém případě by bylo v pořádku zavést daňová*

⁸³ SWIFT, Adam, 2005. *Politická filozofie: základní otázky moderní politologie*. Praha: Portál. Filozofie (Portál). ISBN 80-717-8859-7, s. 32.

⁸⁴ MANDLE, Jon, 2009. *Rawls's A Theory of Justice: An introduction*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-85392-7, s. 51, 52.

zvýhodnění na takové investice a snížení daně ze vzniklého zisku, což by zajistilo podnět k potřebné investici. ⁸⁵

Závěrem této kapitoly bych rád zmínil ještě jeden pojem, na který je možné ve spojitosti s Rawlsovými principy spravedlnosti narazit, je jím tzv. procedurální spravedlnost nebo také systém procedurální spravedlnosti. Pokud tento pojem nahlédneme z obecné roviny, jedná se o systém, který umožní vytvářet konkrétní pravidla či určit spravedlivost východisek určitých situací. Tento pohled je v přímém kontrastu s konkrétním výčtem specifických spravedlivých pravidel, jež je mnohem náročnější vytvořit a zároveň jím pokrýt všechny potenciální situace. Na celém systému procedurální spravedlnosti je nejatraktivnější jeho jednoduchost a úspornost – je-li systém procedurální spravedlnosti skutečně spravedlivý, všechny výstupy, jež pomocí něj získáme, musí být zákonitě spravedlivé. Stejně však jako ostatní systémy, i tento má svá omezení a to především v podobě nesprávné aplikace a následně špatného určení toho, co je spravedlivé. V Rawsově podání je možné za systém procedurální spravedlnosti považovat princip férové rovnosti příležitostí ve spojitosti s principem difference. Zmíněné principy totiž neurčují kdo dostane jaké primární statky, nýbrž však způsob, chcete-li proceduru, která zhodnotí funkce institucí, jenž pro tento účel vznikly. Spravedlnost je v tomto případě zajištěna spravedlivými pravidly institucí v jejichž rámci občané fungují, nikoli na kontrole spravedlivosti jejich konkrétních kroků.⁸⁶

2.4.3 Argumentace za vznikem konkrétních principů spravedlnosti

Nyní, když už je nám zřejmé, jakým způsobem by si lidé za závojem nevědomosti zvolili konkrétní principy, můžeme se věnovat tomu, jak Rawls zvolení právě těchto tří principů obhajuje proti zvolení principu průměrného užitku, tj. utilitaristickému principu. Podle Rawlse by totiž právě utilitarismus vyvstal v debatě za závojem nevědomosti jakožto soupeř Rawlsových principů a došlo by k rozhodování mezi těmito dvěma způsoby spravedlnosti. První princip, princip stejných práv, by byl dle Rawlse logicky zvolen ze samotné podstaty nastavené původní situace. V této situaci jsou si všichni účastníci rovni, tudíž je jedině logické uvažovat, že by takto chtěli pokračovat, tj. aby si byli rovni i v připravované společnosti řízené zvolenými principy. Nikdo z přítomných nemá ponětí o tom, k jaké patří sociální skupině, jaké vyznává náboženství, či jaké je jeho pojetí dobra, a tak by jeho logickým cílem bylo zajistit si

⁸⁵ BUCHANAN in TALISSE, Robert B., 2001. *On Rawls: A Liberal Theory of Justice and Justification*. Belmont: Wadsworth. ISBN 0-534-58369-5, s. 44, 45.

⁸⁶ MANDLE, Jon, 2009. *Rawls's A Theory of Justice: An introduction*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-85392-7, s. 52, 53.

co nejvíce stejných základních svobod a práv, ať už ve výsledku patří k jakékoli sociální či ekonomické skupině. Prvek riskování je v tomto případě naprosto odstraněn, jelikož účastníci původní situace nevědí, jaká je pravděpodobnost, že zrovna oni patří k té či oné sociální, potažmo ekonomické skupině. Důvodem zvolení tohoto principu před průměrným utilitarismem je ten, že utilitarismus by nemusel všem občanům, stejná základní práva zajistit.⁸⁷ Jinými slovy by se mohlo stát, že právě my bychom mohli patřit k utlačované skupině, která by na základě utilitaristické teorie nejvíce strádala.⁸⁸

Na základ opodstatnění zvolení prvního principu navazuje opodstatnění druhého principu a teorie tzv. maxima (maximálního minima). Stejně jako u prvního principu by se lidé snažili udržet si mezi sebou co největší rovnost, a tak by logicky překročili k principu o férové rovnosti příležitostí, na základě kterého by na jejich sociální život neměly vliv právě ty faktory, jež jsou jim za závojem nevědomosti skryty. V moment, kdy přichází na řadu rozdělení ekonomických statků, by prý účastníci taktéž nejprve zvažovali rovnocenné rozdělení, nakonec by však dospěli k principu, jenž by se snažil o dosažení maxima. Důvodem je idea dobré společnosti, která by měla usilovat o to, aby se stala svou nejlepší verzí a prosperovala, což, jak jsem uváděl dříve, není v čistě rovnostářské společnosti natolik dosažitelné. Lidé by dopustili rozdíly ve společnosti, ale podmínili by je právě teorií maxima (maximální užitek pro ty nejméně zvýhodněné). Argumentace za touto volbou je následovná, lidé by se z nevědomosti báli, že právě oni mohou patřit k té nejméně zvýhodněné skupině, a tak by se snažili zajistit si co nejlepší možné vyhlídky. Zároveň by dovolili pouze ty nerovnosti, které by právě jim mohly v budoucnu prospět – např. bohatý továrník zajistí více pracovních míst, zkušený vědec na základě grantu vytvoří lék na rakovinu apod. Všechny zmíněné principy vedou k co největšímu snížení rizika, jak je vidět na teorii maxima, a právě k této argumentaci se nespočet autorů vyjádřilo velmi kriticky s odůvodněním, že by se takto lidé v původní situaci nezachovali.^{89, 90}

Uveďme si nyní krátký příklad, jenž jsem poprvé slyšel na přednášce politické filosofie od doktora Martina Brabce. Dle mého názoru může situaci za závojem nevědomosti velmi jednoduše ilustrovat a částečně tak přiblížit, proč by se účastníci původní situace rozhodli právě pro tyto principy. Představte si, že se nacházíte na vlastní oslavě narozenin a na stole leží velký

⁸⁷ Viz kapitola Filozofický kontext.

⁸⁸ RAWLS, John, 1999. *A Theory of Justice*. Revised edition. Massachusetts: Belknap Press. ISBN 978-0-674-00078-0, s. 130, 131.

⁸⁹ RAWLS, John, pozn. 88, s. 131, 132.

⁹⁰ SANDEL, Michael J., 2015. *Spravedlnost: co je správné dělat*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum. Politeia (Karolinum). ISBN 978-80-246-3065-6, s. 163.

čokoládový dort, váš nejoblíbenější. Jelikož jste oslavenec, je vaším úkolem tento dort nakrájet na libovolně velké díly a nabídnout je účastníkům oslavy, kteří si postupně vyberou, jaký kousek dortu si dají. Víte, kolik je na oslavě účastníků, a tak víte, na kolik dílů dort nakrájet. Celá situace má však jednu podmínku, vy, jakožto oslavenec, si ze slušnosti berete poslední kousek, tj. ten, který na vás zbyde. Jak čokoládový dort rozdělíte? Jeden velký díl a zbytek malých dílů, přičemž budete doufat, že na vás ten největší díl zbyde? Nebo si raději pojistíte co největší možný díl s minimální rizikem a dort nakrájíte na stejně velké díly? Pokud jste zvolili druhou možnost, rozhodli byste se jako účastníci Rawlsovy původní situace a z nejhorší pozice jste se pokusili získat maximum – maximum. Pokud jste však zvolili první možnost a zariskovali jste, můžete se připojit ke kritikům Johna Rawlse, kteří právě tento bod jeho úvah považují za chybný.

2.5 Shrnutí

Shrňme si nyní základní myšlenky stěžejní pro teorii spravedlnosti Johna Rawlse. Rawls své pojetí spravedlnosti chápe jako férovost, tudíž se na základě této myšlenky snaží sestavit co nejférovější principy spravedlnosti. Aby těchto férových principů dosáhl, obnovuje tradici společenské smlouvy a vytváří svou vlastní původní situaci, která je stejně jako u Kanta, pouze hypotetická. V této hypotetické situaci si mají být všichni účastníci rovni v zájmu vytvoření či zvolení férových principů spravedlnosti, a právě k tomuto účelu zavádí Rawls termín „závoj nevědomosti“.

Závoj nevědomosti je název pro myšlenkový experiment, sloužící k vytvoření principů spravedlnosti. Tento závoj má u účastníků zajistit naprostou rovnost a ochranu před egoistickým chováním založeným na vnějších vlivech. Závoj nevědomosti uvrhuje účastníky původní situace do pozice, ve které neznají své socioekonomické postavení, netuší jaké náboženství vyznávají, neznají své silné a slabé stránky, ani nevědí, jaké je jejich individuální pojetí dobra. Tyto pojmy ovšem znají a vědí, jak jsou v reálném světě reprezentovány, tudíž je mohou za závojem nevědomosti porovnávat a hodnotit. Krom toho, že účastníci nevědí několik základních informací o sobě samých, musí si být při výběru výsledných principů rovni (např. mít stejné hlasovací právo), musí být schopni racionálního a morálního uvažování a zároveň musí mít cit pro obecnou spravedlnost, kterou mají v rámci principů spravedlnosti prosazovat. Výstupem původní situace má být princip, potažmo principy, spravedlnosti, jenž určí základní strukturu společnosti a rozdělení primárních statků. Principy nemusí být nutně zcela nové, stačí, když účastníci porovnají již existující principy

a zvolí z nich ty nejférovější. Výběr výsledných principů se pojí s tzv. reflective equilibrium, rovnováhou uvažování. Účastníci se snaží rovnováhy uvažování dosáhnout tím, že zvolené principy porovnají s principy uloženými ve své intuici a v případě, že se shodují, je možné takové principy prohlásit za správné. Nejen na účastníky, ale také na samotné principy jsou kladeny určité nároky. Principy musí např. splňovat určité vlastnosti, aby je bylo možné použít. Mezi tyto vlastnosti patří obecnost, univerzálnost, veřejnost, zařaditelnost a konečnost.

Rawls argumentuje, že za dodržení takto nastavených podmínek by se účastníci původní situace rozhodli pro dva, respektive tři, principy spravedlnosti. První princip týkající se základní struktury společnosti a rozdělení práv a svobod zvaný princip stejných práv (*„Každý člověk má mít rovné právo na co nejrozsáhlejší systém základních svobod, který je slučitelný s podobným systémem svobod pro všechny.“*), zajišťující naprostou rovnost mezi občany, co se této oblasti týče. Druhý princip, dělený na další dva v chronologickém pořádku: princip diference a princip férové rovnosti příležitostí, se věnuje rozdělení sociálních a ekonomických statků, přičemž jeho formulace zní takto: *„Sociální a ekonomické nerovnosti mají být uspořádány tak, aby: a) sloužily k maximálnímu prospěchu nejméně zvýhodněných občanů a b) byly spojeny s úřady a funkcemi, které jsou otevřeny všem v podmínkách férové rovnosti příležitostí.“* Aby byla zachována myšlenka spravedlnosti, zavádí Rawls řazení zmíněných principů, které je následující: na první místě je všem principům nadřazený princip stejných práv, na druhém místě je princip férové rovnosti příležitostí a při splnění předchozích dvou se uplatňuje princip diference. Rawls tvrdí, že by si princip stejných práv a princip férové rovnosti příležitostí účastníci zvolili z podstaty samotné původní situace, jež je považuje za sobě si rovné, přičemž zvolené principy tuto rovnost zachovávají. V zájmu pokroku společnosti a zároveň ze strachu z možnosti příslušnosti k nejméně zvýhodněné části populace, se účastníci rozhodnou ke zvolení posledního, třetího, principu. Principu diference, jak je tento princip nazýván, umožňuje spravedlivé nerovnosti ve společnosti, ale pouze za předpokladu, že budou tyto nerovnosti sloužit ku prospěchu i těch nejméně zvýhodněných občanů. Druhý princip Rawlsovy teorie spravedlnosti je možné považovat za procedurální systém spravedlnosti, tj. systém, který dokáže generovat spravedlivé situace.

3 Kritika Teorie spravedlnosti

John Rawls a jeho *Teorie spravedlnosti* je jedno z nejvýznamnějších děl na poli politické filozofie minulého století a tím pádem vyvolalo velkou spoustu ohlasů, ať už pozitivních či těch kritických. Mohli bychom zákonitě nalézt nespočet kritických textů, zaměřujících se právě na Rawlsovu teorii, záměrně ale vybírám pouze ty nejznámější a nejvýznamnější, a to primárně k ilustraci myšlenkových pochodů jiných autorů. Detailní představení a rozbor kritiky *Teorie spravedlnosti* by bylo, dle mého názoru, možné zpracovat v samostatné práci. Kritiku použití společenské smlouvy záměrně vynechávám, jelikož se v naprosté většině případů jedná o nepochopení Rawlsovy myšlenky.

Pravděpodobně nejčastějším trnem v oku a nejvíce kritizovaným bodem *Teorie spravedlnosti* se stal princip difference. Nejčastější bod kritiky, nepochopitelnou averzi k riskování, zmiňovanou mnoha kritiky, popisuje např. Adam Swift. Princip difference je založený na maximinu, tedy maximalizaci minima. Účastníci si tento princip volí s odstrašující vyhlídkou možnosti nalézat se v sociální skupině, která se má v dané společnosti nejhůře. Podle Swifta a empirických testů původní situace by se účastníci zachovali jinak, zvolili by si totiž největší zvýhodnění střední třídy občanů, nikoli těch, co se mají nejhůře. Odůvodnění je poměrně snadné, kdo z nás by chtěl dobrovolně patřit k té nejslabší skupině? Zároveň také, která skupina je ve společnosti zastoupena největším počtem?⁹¹

Na kritiku principu difference volně navazuje kritika definice jedné ze socioekonomických skupin v teorii přítomné. Kdo jsou to ti nejméně zvýhodnění a jak se do této pozice dostali? Podobně jako předchozí body, můžeme i tento nahlédnout vícero způsoby, přičemž zde uvádím kritiku v podání Willa Kymlicky a Adama Swifta. Začneme s kritikou prvního jmenovaného, který se zaměřuje na určení pozice nejméně zvýhodněných. Rawls se dle jeho slov zaměřuje jen a pouze na sociální primární statky a ve své argumentaci úspěšně přehlíží statky přírodní. Pokud bychom tento princip prakticky aplikovali, všichni ti, kteří se narodí do sociální skupiny, jež je v dané společnosti znevýhodněná, mají nárok na určitou formu sociální kompenzace, aby mohli vést dobrý život, což je Rawlsovou prioritou. Ve své argumentaci však opomíjí druhou část primárních statků, kterou jsou přirozené primární statky (zdraví, nadání apod.). Pokud budeme mít dva občany, oba disponujícími stejnými sociálními statky, mají se podle Rawlse oba dva stejně dobře nehledě na to, že jeden z nich je

⁹¹ SWIFT, Adam, 2005. *Politická filozofie: základní otázky moderní politologie*. Praha: Portál. Filozofie (Portál). ISBN 80-717-8859-7, s. 33.

hendikepovaný. Nejenže to očividně není pravda, ale navíc z tohoto tvrzení vyplývá, že hendikepovaný občan nemá nárok na žádnou formu kompenzace, ačkoli jsou jeho náklady na život, např. v podobě léků, zákonitě vyšší.⁹² Adam Swift problematiku definice nejméně zvýhodněných pojal z trochu jiného pohledu a zaměřil se na způsob, jakým se občané v nejméně zvýhodněné pozici ocitli. Podobně jako Kymlicka napadá způsob definice znevýhodněné skupiny na základě vlastnictví, potažmo absence vlastnictví, primárních statků, jelikož nepodporuje osobní zodpovědnost. Člověk, který se nacházel ve středně zvýhodněné skupině mohl své peníze např. propít, prosázet, či obyčejně utratit bez toho, aniž by se snažil tyto peníze zpětně vydělat. Takovýto člověk by se pak podle hodnocení na základě vlastnictví sociálních primárních statků ocitl mezi těmi, co jsou na tom nejhůře a měl by nárok na určitou formu kompenzace. Swift namítá, že by ostatním jistě nepřišlo férové, když by měli platit finanční kompenzace občanovi, jenž se do znevýhodněné situace dostal svými vlastními negativními vlastnostmi, potažmo nevhodným způsobem života.⁹³

Terčem kritiky se taktéž stala druhá část druhého principu, princip férové rovnosti příležitostí. Will Kymlicka nabízí vysvětlení, proč je nastavení férové rovnosti příležitostí nedokonalé, či dokonce chybné, přičemž čerpá z textů autorů jako je např. Ronald Dworkin. Princip férové rovnosti příležitostí se primárně zaměřuje na vyrovnání sociálních nerovností, tj. nebere v potaz původ, náboženství, rasu ani pohlaví. Na druhé straně pak očividně přehlíží jiné charakteristiky, které není možné ovlivnit podobně jako jmenované sociální nerovnosti. Do této skupiny bychom mohli zařadit např. intelekt, či určitou formu vrozeného hendikepu, o které jistě nelze prohlásit, že byla zasloužená. Jak je možné, že se princip věnuje jedné skupině vrozených nerovností, ale té druhé již nikoli? Řešení těchto nerovností by nám mohl poskytnout princip difference, jež dle své formulace všechny nerovnosti povoluje pouze v případě, jsou-li ku prospěchu i těm nejméně zvýhodněným. Problém ovšem vzniká v moment, kdy se princip difference zaměřuje na všechny nerovnosti, nikoli pouze na ty sociální či vrozené, jelikož v této formulaci nerovnosti zachovává, nebo dokonce prohlubuje. Představme si člověka, který se narodí se specifickou formou hendikepu, ale svou pílí se dopracoval k vyššímu příjmu než ostatní. V tento moment je na něj však aplikován princip difference a jeho píle je tímto

⁹² KYMLICKA, Will, 2002. *Contemporary Political Philosophy: An Introduction*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press. ISBN 0-19-878274-8, s. 70-72.

⁹³ SWIFT, Adam, 2005. *Politická filozofie: základní otázky moderní politikologie*. Praha: Portál. Filozofie (Portál). ISBN 80-717-8859-7, s. 37.

znehodnocena. Jinými slovy, pro stejné výsledky musí vykonávat více práce, přičemž tato nerovnost není nijak kompenzována.⁹⁴

Jelikož jsem v úvodní části této práce věnoval kapitulu Kantovskému pojetí morálky a jak na ni Rawls navazuje, považuji za důležité zmínit kritiku právě k tomuto bodu. Autorem této kritiky je Michael Sandel. Rawls k účastníkům své původní situace přistupuje jako k morálním osobám schopným racionálního uvažování a rozhodování. Sandel ovšem argumentuje, že Rawls sestavením původní situace za závojem nevědomosti právě tyto morální osoby ztrácí. Lidé, kteří neznají svou minulost, nemají ponětí o svém pojetí dobra ani nedisponují žádnými zkušenostmi, nemohou racionálně, natož pak morálně rozhodovat, jelikož pro to nemají žádný podklad. Zároveň by pak tento člověk neměl žádné cíle, které by chtěl naplnit, a tak by neměl k dispozici motivaci nutnou k vytvoření principů spravedlnosti. Proto, abychom podle Sandela mohli považovat osobu za morální, v Kantovo očích autonomní, musí tato osoba existovat před volbou svých cílů. V Rawlsovo koncepci je tomu ale naopak, napřed si odosobnění účastníci volí své cíle a teprve po jejich zvolení se stávají konkrétními osobami.⁹⁵

Poslední bod kapitoly věnované krátkému představení kritiky *Teorie spravedlnosti* přenechávám jedinému autorovi, který sestavil celý systém, jenž je přímo v opozici s Rawlsovými principy spravedlnosti. Tímto autorem je libertarián Robert Nozick. Nozickův nesouhlas s Rawlsem, potažmo jeho kritiku, je možné rozdělit do tří základních bodů, mezi něž patří vlastnictví sebe sama, rozdílné pojetí státu, vznik statků a s tím spojený nárok na ně. Nozick je přesvědčen, že nárok na sebe sama, tj. sebevlastnictví, je základním lidským právem, jež představuje dobro samo o sobě a nelze jej nikterak zpochybnit. Tvrdí tedy, že nikdo jiný nemá nárok na mé tělo a s ním spojené vlohy a vrozená nadání. Tím pádem není možné je jakkoli přerozdělovat, což Rawls ve své koncepci hojně činí. Jelikož Rawls označuje svou koncepci za založenou na kantiánském principu, Nozick ke kritice tohoto bodu využívá právě Kanta. Podle Kantova kategorického imperativu bychom nikdy neměli k lidem přistupovat jako k prostředkům, ale vždy jako k účelům. V principu difference ovšem Rawls občany, kteří jsou schopni např. získat větší příjem, využívá pouze jako prostředky ke zlepšení situace těch, co se mají nejhůře. Dále Nozick poukazuje na fakt, že Rawls přistupuje k veškerým hmotným statkům jakožto k darům z nebes, které se na světě jednoho dne jen tak objevily. Takto ovšem k hmotným statkům není možné přistupovat, veškeré statky musel někdo vyrobit, potažmo

⁹⁴ KYMLICKA, Will, pozn. 92, s. 57-60.

⁹⁵ KUKATHAS, Chandran a Philip PETTIT, 1990. *Rawls: A Theory of Justice and its Critics*. Cambridge: Polity Press. ISBN 0-8047-1769-9, s. 96-98.

zpracovat. Tím, že dotyčný spojil svou práci s přírodou, vznikl statek, na nějž má přirozeně nárok, a tudíž jej není možné na základě Rawlsových principů přerozdělit jako by patřil všem, nebo naopak nikomu. V neposlední řadě přichází Nozick s rozdílným pojetím státu, které je v libertariánském pojetí naprosto minimální, tzv. noční hlídač, jenž pouze dohlíží na spravedlivé směny a ochraňuje občany před jinými občany, přičemž do lidských životů zasahuje minimálně a jen pokud je to opravdu nezbytné. Nozick na Rawlsově koncepci kritizuje pojetí státu, jenž na základě principů spravedlnosti do lidských životů zákonitě zasahovat bude, a tím jim neopodstatněně zasáhne do osobní svobody.⁹⁶

⁹⁶ KUKATHAS, Chandran a Philip PETTIT, 1990. *Rawls: A Theory of Justice and its Critics*. Cambridge: Polity Press. ISBN 0-8047-1769-9, s. 74-91.

Závěr

V první části této práce jsem se zaměřil na představení etap a milníků ze života Johna Rawlse, jež se pro pochopení motivace za sepsáním *Teorie spravedlnosti* ukázaly klíčovými. Mezi nejformativnější události je možné považovat brzké úmrtí Johnových dvou bratrů a účast ve druhé světové válce, kde se autor setkal s velkou dávkou očividné nespravedlnosti. Svou pozornost jsem následně přesunul na filozofický kontext doby, ve které Rawls žil, zejména pak na stručné představení dvou dominujících filozofických proudů. Jedním z těchto proudů byl intuicionismus, jehož využití je možné v *Teorii spravedlnosti* nalézt, a druhým utilitarismus, vůči němuž se Rawls svým dílem otevřeně vymezil.

V ústřední části této práce jsem svou pozornost věnoval detailnímu výkladu stěžejních myšlenek týkajících se teorie spravedlnosti obsažených ve stejnojmenném díle Johna Rawlse. Před samotným výkladem jsem však jednu z kapitol zaměřil na představení kantovské morálky a spravedlnosti založené na kategorickém imperativu a autonomním jednání. Dále jsem v této kapitole představil teorii společenské smlouvy na jejíž tradici Rawls navazuje svou hypotetickou původní situací a závojem nevědomosti, který používá jako myšlenkový experiment sloužící k vytvoření skutečně férových principů spravedlnosti. V rámci kapitoly o závoji nevědomosti jsem taktéž představil rozhodovací metodu, již účastníci původní používají k výběru výsledných principů spravedlnosti, tzv. reflective equilibrium, rovnováhu uvažování. V neposlední řadě došlo v této části k představení a výkladu konkrétních principů spravedlnosti, jmenovitě pak principu stejných práv, principu férové rovnosti příležitostí a principu difference. Na základě zmíněných principů je John Rawls považován za rovnostářského liberála, avšak detailním popisem jeho principů, zejména pak principu difference, jsem dokázal, že jeho systém nelze za čistě rovnostářský označit.

V závěrečné části se velmi krátce věnuji kritice, které bylo po vydání *Teorie spravedlnosti* věnováno značné množství publikací. S ohledem na rozsah této práce jsem se snažil vybrat pouze ty nejdůležitější z kritických prací, jež jsem následně v krátkosti představil. Jmenovitě se jedná např. o Roberta Nozicka, kritizujícího nerespektování vlastnictví sebe sama a zbytečného zásahu do osobních svobod občanů; Michaela Sandela, poukazujícího na odchýlení od Kantovo morálních principů člověka; či Willa Kymlicku zaměřujícího se na opomenutí přirozených primárních statků v rámci principu o férové rovnosti příležitostí. Uvedl jsem zde pouze zlomek kritických prací a jsem přesvědčen, že jejich rozbor je kvalitním námětem pro samostatnou závěrečnou práci.

Osobně se musím přiznat, že již v úvodu zpracování této práce mne zarazil jeden zásadní rozpor v uvažování Rawlse a Kanta, na kterého dle svých vlastních slov navazuje. Rawls ve své původní situaci představuje osoby, jimž přisuzuje schopnost morálního a racionálního uvažování. V těchto bodech se odkazuje na kantovské pojetí morálky spojené se svobodnou volbou. Kant považuje za morální chování pouze to, jež nazýváme autonomním. Jinými slovy, jedná se o chování, které není ovlivněno vnějšími vlivy a konáme ho jen pro jeho samotnou podstatu, tj. nesledujeme jím žádný odlišný cíl. Na základě zmíněného mne překvapilo, jakým způsobem Rawls odůvodňuje princip diference navzdory tomu, že ve svých úvahách navazuje na Kanta. Princip diference (aby se i ti nejhůře postavení měli co nejlépe) odůvodňuje jeho autor strachem účastníků z možnosti příslušnosti k lidem, kteří se mají ve společnosti nejhůře. Pokud se však účastníci rozhodovali na základě strachu a jejich cílem bylo vyhnout se nepříznivé situaci, nikoli vytvoření spravedlivého principu, tak jejich jednání není možné prohlásit za autonomní, nýbrž za heteronomní.

Seznam použitých zdrojů

- 1) AUDARD, Catherine, 2007. *John Rawls*. Stocksfield: Acumen Publishing Limited. ISBN 978-1-84465-050-7.
- 2) BENTHAM, Jeremy, 1907. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. 3. vydání. Oxford: Clarendon Press.
- 3) BRIGHOUSE, Harry, 2004. *Justice*. Cambridge: Polity Press. ISBN 0 7456 2595 9.
- 4) BUCHANAN, Allen, 1980. *A Critical Introduction to Rawls' Theory of Justice*. London: Routledge. ISBN 9781315257563.
- 5) DANIELS, Norman, 1989. *Reading Rawls: Critical Studies on Rawls' A Theory of Justice*. New York: Stanford University Press. ISBN 465-06854-3.
- 6) FREEMAN, Samuel, 2007. *Rawls*. Oxon: Routledge. ISBN 978-0-415-30108-4.
- 7) GRAHAM, Paul, 2007. *Rawls*. Oxford: Oneworld Publications. ISBN 978-1-85168-483-0.
- 8) GRIC, Joseph M., 1991. *Kant and Rawls: Contrasting Conceptions of Moral Theory*. London: Palgrave Macmillan. ISBN 978-0-333-53845-6.
- 9) HEYWOOD, Andrew, 2008. *Politologie*. 3. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. ISBN 978-80-7380-115-1.
- 10) HOBBS, Thomas, 2010. *Leviathan: Revised Edition*. Peterborough: Broadview Press. ISBN 978-1-55481-003-1.
- 11) KUKATHAS, Chandran a Philip PETTIT, 1990. *Rawls: A Theory of Justice and its Critics*. Cambridge: Polity Press. ISBN 0-8047-1769-9.
- 12) KYMLICKA, Will, 2002. *Contemporary Political Philosophy: An Introduction*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press. ISBN 0-19-878274-8.
- 13) LOVETT, Frank, 2011. *Rawls's A Theory of Justice: A Reader's Guide*. New York: Continuum International Publishing Group. ISBN 978-0-8264-3781-5.
- 14) MANDLE, Jon, 2009. *Rawls's A Theory of Justice: An introduction*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-85392-7.
- 15) NAGEL, Thomas, 1991. *Equality and Partiality*. New York: Oxford University Press. ISBN 01-950-6967-6.
- 16) POGGE, Thomas a Michelle KOSCH, 2007. *John Rawls: His Life and Theory of Justice*. New York: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-513636-4.
- 17) RAWLS, John, 1999. *A Theory of Justice*. Revised edition. Massachusetts: Belknap Press. ISBN 978-0-674-00078-0.

- 18) RAWLS, John, NAGEL, Thomas, ed., 2009. *A Brief Inquiry into the Meaning of Sin and Faith: With "On My Religion"*. Cambridge: Harvard University Press. ISBN 9780674033313.
- 19) ROUSSEAU, Jean-Jacques a Markéta ŠALENÁ. *O společenské smlouvě, neboli, O zásadách státního práva*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002. Knižovna společenských věd. ISBN 80-86473-10-4.
- 20) SANDEL, Michael J., 2015. *Spravedlnost: co je správné dělat*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum. Politeia (Karolinum). ISBN 978-80-246-3065-6.
- 21) SWIFT, Adam, 2005. *Politická filozofie: základní otázky moderní politologie*. Praha: Portál. Filozofie (Portál). ISBN 80-717-8859-7.
- 22) TALISSE, Robert B., 2001. *On Rawls: A Liberal Theory of Justice and Justification*. Belmont: Wadsworth. ISBN 0-534-58369-5.
- 23) WOLFF, Jonathan, 1991. *Robert Nozick: Property, Justice and the Minimal State*. Cambridge: Polity Press. ISBN 0-7456-0602-4.
- 24) WOLFF, Jonathan, 2006. *An Introduction to Political Philosophy*. 2nd ed. New York: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-929609-5.